

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет магістерської та
аспірантської підготовки
Кафедра екологічного права і
контролю

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: «Об'єкти екологічних злочинів за кримінальним
законодавством України»

Виконала магістрант 2 року
навчання групи МЕПП-
2 спеціальності 081 «Право»
Жигафарова Катерина Валеріївна

Керівник: к.ю.н., доцент
Швидченко Ірина Георгіївна

Рецензент: к.ю.н., доцент
університету ім. Мечнікова
Борщевський Ігор Вячеславович

Одеса 2018

АНОТАЦІЯ

Магістерська робота на тему: «Об'єкти екологічних злочинів за кримінальним законодавством України», автор – магістрант Жигафарова Катерина Валеріївна.

Актуальність теми дослідження. Взаємодія суспільства з природою завжди була і є найголовнішою умовою існування людства. Усе те, що виробляє і споживає людина, створюється шляхом використання природних ресурсів. Тому роль природи в житті людей постійно зростає. Не випадково її охорона є конституційною вимогою, що зафіксовано в Основному законі України.

Об'єктом дослідження роботи є кримінальне законодавство України.

Предметом дослідження роботи є суспільна небезпека злочинів, вчинюваних проти навколишнього середовища.

Завдання наукової роботи це аналіз, висвітлення та проблематика злочинів проти довкілля.

Методи досліджень. В процесі дослідження використовуються наукові методи, зокрема, логіко-юридичний метод, порівняльно-правовий метод, структурно-системний метод.

Метою роботи є дослідження суспільної небезпеки злочинів, вчинюваних проти навколишнього середовища в світлі сучасного кримінального законодавства.

Магістерська робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновку, переліку посилань та додатків.

Ключові слова, що вживаються в роботі: довкілля, охорона довкілля, злочини проти довкілля, латентність, злочинність.

SUMMARY

Masters work on the topic: "Objects of Environmental Crimes under the Criminal Legislation of Ukraine", author – Zhyhafarova Kateryna Valeriivna.

Relevance of the research topic. Interaction with nature has always been and is the main condition of human existence. Everything that produces and consumes people is created through the use of natural resources. Therefore, the role of nature in people's lives is growing. No wonder its security is a constitutional requirement that is codified in the basic law of Ukraine.

The object of the research work is criminal legislation of Ukraine.

The subject of the research work is the social danger of the crimes committed against the environment.

Tasks of scientific work is the analysis of illumination and the problems of crimes against the environment.

Research methods. In the research process, scientific methods used, in particular, the logical-legal method, comparative legal method, structural-systemic method.

The aim of this work is the study of social danger of the crimes committed against the environment in the light of modern criminal law. Master's work consists of abstract, introduction, three chapters, conclusions, list of references and annexes.

Key words used in the work: environment, environmental protection, crimes against the environment, the latency, crime.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ.....	7
1.1 Злочини, що посягають на навколишнє природне середовище в цілому та конституційні права громадян на безпечне довкілля	7
1.2 Злочини, що посягають на окремі елементи та об'єкти довкілля.....	10
2 СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ	27
2.1 Кримінологічна характеристика екологічної злочинності в Україні	27
2.2 Проблема латентності екологічної злочинності	36
3 ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА	42
3.1 Загальносоціальні заходи запобігання злочинам проти довкілля	42
3.2 Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти довкілля	60
ВИСНОВКИ.....	76
ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ	78

ВСТУП

Природа утворює зовнішнє середовище, що оточує людину. Це сукупність умов, які складають природну основу, сферу існування людства, будучи водночас джерелом життя людини, її благополуччя та процвітання.

Взаємодія суспільства з природою завжди була і є найголовнішою умовою існування людства. Усе те, що виробляє і споживає людина, створюється шляхом використання природних ресурсів. Тому роль природи в житті людей постійно зростає. Не випадково її охорона є конституційною вимогою, що зафіксовано в Основному законі України.

Незважаючи на вжиті заходи, гострота екологічної безпеки не зменшилася. Сьогодні практично не можливо назвати такі явища та процеси навколишнього середовища на яких не позначилася діяльність людей.

Відтоді як з'явилося людство, виникає та постійно існує взаємозв'язок людини і природи, забезпечується сприятливе для її існування навколишнє середовище. Однак поступово такі негативні явища в цій взаємодії, як виснаження природних ресурсів, забруднення довкілля, порушення екологічних зв'язків у екосистемах, починають призводити до екологічної кризи та інших катастрофічних явищ. Одним із прикладів таких явищ можна назвати Чорнобильську катастрофу, внаслідок якої проживання людей на великих територіях не тільки України, а й інших країн, зокрема Білорусі, Росії, стало неможливим.

Поряд із економічними, біологічними, технічними та іншими напрямками розвитку екології, виникають і розвиваються правові питання в екологічній сфері, тобто в галузі екології. На державному рівні приймаються нормативно-правові акти, які регулюють раціональне використання природних ресурсів, охорону довкілля від забруднення і спрямовані на захист життя та здоров'я населення від небезпечних природних явищ, тобто на забезпечення екологічної безпеки для людини і середовища, що її оточує. Так

поступово складається система однорідних правових норм і правових інститутів.

Злочини проти навколишнього природного середовища належать до тієї категорії злочинних посягань, соціальна небезпечність яких, як правило, не підтверджується офіційними статистичними даними, а ґрунтується переважно на таких об'єктивних показниках, які неможливо не помітити або приховати (деградація природного середовища, руйнування екосистем, забруднення довкілля), та авторитетних експертних оцінках.

Охорона довкілля є важливою функцією нашої держави. Тому в Особливій частині Кримінального кодексу України існує спеціальний розділ, присвячений охороні довкілля. Даний розділ аналогічно й має назву – “Злочини проти довкілля”, де встановлюється відповідальність за найнебезпечніші правопорушення в галузі довкілля.

1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

1.1 Злочини, що посягають на навколишнє природне середовище в цілому та конституційні права громадян на безпечне довкілля

Довкілля - це навколишнєприроднесередовище, якеоточуєлюдину і створюєприродніумовийїжиття.

Охорона довкілля - одна з найактуальніших проблем сучасності. Питанняохоронидовкілля є надзвичайно важливим і стосуєтьсяжиття та здоров'янинішнього і наступнихпоколінь.

Однак, за висновкамифахівців, Україна - одна з найбільшнеблагополучних в екологічному сенсікраїнЄвропи, яка перенасиченахімічним, металургійним і гірничоруднимвиробництвом з застарілимитехнологіями та значнимруйнівнимвпливом на навколишнєприроднесередовище.

Цінегативніфакторивпливають на погіршенняекологічного стану в державі, порушенняжиттєдіяльностінаселення і викликаютьпоширення хвороб.

Відповідальність за екологічні злочини є важливим складовим елементом правового забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони довкілля.

Законодавство про кримінальну відповідальність за порушення права природокористування тим чи іншим природним об'єктом розвивалось у рамках загальних правових норм про відповідальність за порушення вимог природоохоронного законодавства.

Розвиток законодавства в цій галузі йшло насамперед по шляху визначення кола протиправних дій, які посягають на порядок користування природними ресурсами та суб'єктів правопорушень, встановлення

відповідальності за їх здійснення, уточнення обов'язків органів та посадових осіб по прийняттю заходів юридичної відповідальності та порядку розгляду справ про окремі правопорушення.

Однією із загальних характеристик кримінальної відповідальності за порушення вимог природоохоронного законодавства є те, що природоохоронні закони містять більш-менш повні переліки правопорушень, котрі об'єднані в спеціальних статтях у самостійному розділі, який присвячено відповідальності за порушення водного, лісового, земельного тощо, законодавства, а узагальнені в КК України [1].

Всі природні багатства нашої країни — «земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони — згідно з Конституцією України (ст. 13), є об'єктами права власності Українського народу». Стаття 66 Конституції України зобов'язує кожного громадянина не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки [2].

Удосконалення механізму реалізації кримінальної відповідальності за посягання на навколишнє природне середовище — один з найважливіших напрямів реформи кримінального законодавства, застосування норм якого повинно відіграти значну роль у боротьбі з екологічними правопорушеннями. Безперечно, покладати всі надії тільки на правові засоби не можна. Разом з тим без досконалого правового забезпечення здійснення природоохоронних заходів неможливо. Правовідносини, що виникають у сфері охорони навколишнього середовища та природокористування, регулюються нормами як кримінального, так і цивільного, міжнародного, адміністративного права й такими галузями екологічного права, як водне, земельне, повітряне, лісове, гірниче, а також великою кількістю підзаконних нормативно-правових актів. Незважаючи на різні цілі, завдання і методи регулювання відносин у сфері екології, спільним залишається предмет їхньої уваги: захист навколишнього середовища від нераціонального використання

природних ресурсів, здоров'я людей, охорона інтересів суспільства від несприятливого екологічного впливу.

Судова практика у сфері екології складається в традиційному напрямі — притягнення до відповідальності за незаконну порубку лісу, незаконне полювання та незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом; і дуже рідко за забруднення водоймищ та атмосферного повітря (характерно для практики господарських судів). Занепокоєна екологічним станом громадськість активізує «зелений» рух (що яскраво довели вибори — 1998 р. у Верховну Раду), наполегливо вимагає посилити відповідальність за екологічні правопорушення. Особливе місце у системі еколого-правової відповідальності займають екологічні злочини, що визначаються у юридичній літературі як «передбачені кримінальним законом суспільне небезпечні діяння, які посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі сфери. Ефективність охорони природної сфери багато в чому залежить від досконалості закону. Попереднє кримінальне законодавство відображало безнадійно застарілу концепцію пріоритету економічних інтересів держави над екологічними [1].

Незважаючи на безумовну теоретичну та практичну значимість наукових досліджень проблеми, питання комплексного дослідження стану екологічної злочинності в Україні, зокрема й на регіональному рівні, та її запобігання не розглядались або розглядались фрагментарно.

Злочини проти довкілля мають своїм родовим об'єктом суспільні відносини, що забезпечують охорону довкілля, його наукове обґрунтоване раціональне використання і відтворення природних ресурсів, охорону нормального екологічного стану біосфери.

За своїм безпосереднім об'єктом всі злочини проти довкілля можуть бути поділені на:

- 1) злочини проти екологічної безпеки (статті 236, 237, 238 і 253),
- 2) злочини у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря (статті 239, 240, 241 і 254),

- 3) злочини у сфері охорони водних ресурсів (статті 242, 243 і 244),
- 4) злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного світу (статті 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251 і 252).

Отже, необхідно створювати законодавчі та організаційні можливості для планомірної, послідовної боротьби з екологічними злочинами [3].

1.2 Злочини, що посягають на окремі елементи та об'єкти довкілля

Злочини проти екологічної безпеки. Проблеми навколишнього середовища, як правило, впливають на життя країни як вирішальний фактор або як складова національного добробуту й потенційних можливостей держави. Отже, національна й міжнародна безпека неможлива без урахування екологічного фактору.

З точки зору глобального підходу до питання безпеки, будь-який аспект, що загрожує виживанню планети і її природі, мусить розглядатися як загроза безпеці. Загибель внаслідок ядерної катастрофи й загибель від браку повітря - це все одно загибель. По-перше, темпи згадуваних глобальних змін значно вищі, ніж вчені передбачали раніше. Якщо ці процеси залишаться безконтрольними, вони стануть незворотними. По-друге, екологічні проблеми - це проблеми абсолютно нових вимірів. Навіть маючи необмежені ресурси, не можна відновити озоновий шар, чи "заклеїти" "озонову дірку". Не усунувши причин, не можна зупинити глобальне потепління. По-третє, різниця рівнів економічного розвитку впливає на можливості захисту від екологічних загроз, а деградація довкілля впливає на економічний розвиток, ослаблюючи його потенціал. На думку експертів ООН, екологічні втрати внаслідок забруднення перевищують вартість заходів, спрямованих на боротьбу з ним. У країнах, що розвиваються, вони значно більше, ніж у розвинутих державах. Щороку через забруднення втрачається від 0,5 до 2,5% ВВП, а вартість заходів, які б дозволили радикально скоротити обсяги забруднення в індустріальних країнах - складає 1-2% ВВП. По-четверте,

екологічні загрози не піддаються чіткому визначенню у причинно-наслідкових зв'язках, проте вони досить тісно пов'язані між собою й іншими соціальними, політичними й економічними факторами, що також впливають на стан безпеки. Посилення боротьби за володіння та користування чистим повітрям, водою, орною землею, рибними та харчовими ресурсами, що колись розглядалися як безкоштовні, нині вже є реальною загрозою для регіональної безпеки. Загрозами екологічного характеру, спроможними порушити міжнародну стабільність, є і масова міграція населення з районів природних та техногенних катастроф (приміром районів засухи у Східній Африці чи Чорнобильської аварії), і та величезна шкода, яку завдають довкіллю промислові викиди, знищення лісів, знищення біологічних видів і, нарешті, кліматичні зміни.

Таким чином поняття безпеки суттєво розширюється. Безпека стає всеохоплюючою категорією, що поєднує більшість проблем захисту населення від будь-яких загроз. Визнання екологічної безпеки рівнозначною, або навіть важливішою за військову, сприятиме уважнішому ставленню до проблем навколишнього середовища. В рамках стратегії поступального розвитку проблема збалансування економічного зростання та збереження довкілля є проблемою номер один. Якими б прекрасними не були сучасні рішення економічних проблем, вони одразу ж зазнають краху, якщо не вдасться поєднати їх із розв'язанням глобальних проблем. Природні підвалини життя вимагають всеохоплюючого захисту. З об'єктивної сторони злочини проявляються у дії чи бездіяльності. Наприклад: об'єктивна сторона злочину ст.236 проявляється в порушенні (дії або бездіяльності) порядку проведення екологічної експертизи, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів. Правила проведення такої експертизи встановлені в постанові Кабінету Міністрів України від 27 липня 1995 року [4].

Ознакою об'єктивної сторони злочину ст.236 є наявність наслідків —

загибелі людей, екологічного забруднення значних територій або інших тяжких наслідків.

Загибель людей – це смерть хоча б однієї людини.

Екологічне забруднення значних територій може бути пов'язане із забрудненням землі, водних ресурсів, атмосферного повітря або продуктів харчування в цьому регіоні, радіоактивними, хімічними та іншими речовинами, що створюють реальну загрозу життю і здоров'ю людей.

Інші тяжкі наслідки — це заподіяння шкоди здоров'ю людей або інший збиток, наприклад, зруйнування або пошкодження заповідних територій [5].

Суб'єктивна сторона цих злочинів характеризується складною (подвійною) формою вини: щодо дії (бездіяльності) — умисел або необережність, щодо наслідків – тільки необережність. Суб'єктивною стороною злочину ст. 238 є прямий умисел.

Суб'єктами даної групи злочинів є службові особи, а також спеціально уповноважені особи (ст.253). Наприклад: суб'єкт злочину ст.253 — службова або спеціально уповноважена особа — розробник або здавальник проекту чи іншої аналогічної документації замовнику [6].

Передбачаються наступні покарання за злочини:

1. Покарання за злочин: за ст. 236 — позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Покарання за злочин: за ст. 237 — обмеження волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

3. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 238 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 238 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той

самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 253 — позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або обмеження волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 253 — обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі на строк до п'яти років.

Злочини у сфері землевикористання, охорони надр, атмосферного повітря. Земля — це верхній шар земної поверхні у межах зони аерації, під якою слід розуміти верхню товщу земної кори між її поверхнею і дзеркалом ґрунтових вод [7].

Надра — це верхня частина земної кори, що розташована під поверхнею суходолу та дном водоймищ, в межах державних кордонів, і простягається до глибин, доступних для їх добування. До корисних копалин відносяться горючі речовини (нафта, природний газ), метали (залізна руда, мідь, свинець) і благородні метали (золото, іридій, платина, срібло), сировина для металургії, а також вогнетривкі, ювелірні та інші загальнодержавного значення копалини. Перелік їх затверджений постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліків корисних копалин загальнодержавного та місцевого значення” [8].

Атмосферне повітря — природна суміш газів (кисень, азот, аргон, вуглекислий газ, неон тощо), яка знаходиться у відкритому просторі над територією України [9]. Забруднення повітря у межах закритих виробничих приміщень за наявності до цього підстав повинне кваліфікуватись за ст. 271 як порушення вимог законодавства про охорону праці.

Структура повітряного простору, порядок її формування і зміни, правила використання повітряного простору визначаються державним органом по використанню повітряного простору України.

До елементів структури повітряного простору України належать повітряні траси і місцеві повітряні лінії України, повітряні коридори для

перетинання державного кордону України, встановлені та невстановлені маршрути польотів, райони виконання авіаційних робіт, заборонені зони, зони обмеження польотів і небезпечні зони.

Повітряна траса - це диспетчерський район або його частина, що являє собою коридор у повітряному просторі, обмежений за висотою та шириною, призначений для безпечного виконання польотів повітряними суднами і забезпечений аеродромами, засобами навігації, контролю та управління повітряним рухом.

Місцева повітряна лінія - це диспетчерський район або його частина, що являє собою коридор у повітряному просторі, обмежений за висотою та шириною, призначений для безпечного виконання польотів повітряними суднами і забезпечений аеродромами, засобами контролю та управління повітряним рухом[10].

Усі обмеження щодо використання повітряного простору України доводяться до відома заінтересованих юридичних і фізичних осіб України, інших держав і міжнародних авіаційних організацій через канали систем аеронавігаційної інформації.

Злочин ст.239 проявляється в забрудненні або псуванні земель речовинами, відходами чи іншими матеріалами, шкідливими для життя, здоров'я людей або довкілля, внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля [11].

Під забрудненням розуміється внесення в ґрунт речовин у вигляді різних відходів (отрутохімікатів, хімічних і радіоактивних речовин) тощо.

Псування землі — це незаконне зняття родючого шару ґрунту і ґрунтового покриву, що призвело її до непридатного стану, або безконтрольне використання такого шару, розробка корисних копалин при геологорозвідувальних та будівельних та інших роботах, заболочування земель тощо.

Злочин вимагає настання наслідків у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля.

Між порушенням спеціальних правил і цими наслідками має бути встановлений причинний зв'язок [1].

Об'єктивна сторона злочину ст.240 проявляється в порушенні встановлених правил охорони надр, або в незаконному видобуванні корисних копалин.

Порушення встановлених правил охорони надр може полягати в недотриманні строків видобування, місця, розміру і видів копалин та інших умов і правил, що забезпечують безпеку людей та видобування.

Незаконне видобування корисних копалин — це їх видобування без відповідного дозволу, крім загальнопоширених (пісок, гравій, глина, галечник та ін.).

Об'єктивна сторона цього злочину проявляється в безгосподарському використанні земель, якщо це спричинило тривале зниження або втрату їх родючості, виведення земель із сільськогосподарського обороту, змивання гумусного шару, порушення структури ґрунту.

Безгосподарське використання земель може виражатися у використанні земель сільськогосподарського призначення для інших потреб, в перенасичуванні пестицидами та іншими агрохімікатами тощо.

Злочин вимагає настання наслідків у вигляді тривалого зниження або втрати родючості земель, виведення земель з сільськогосподарського обороту, змиття гумусного шару, порушення структури ґрунту [3].

Об'єктивна сторона злочину — це дія або бездіяльність щодо забруднення атмосферного повітря або зміни його природних властивостей, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Забруднення — це, наприклад, викиди токсичних або інших шкідливих речовин в атмосферу з перевищенням допустимих концентрацій. Інші зміни природних властивостей атмосфери — це зміна складу повітря в певній місцевості внаслідок будь-яких дослідів або дій з хімічними речовинами чи іншими властивостями.

Між порушенням спеціальних правил та наслідками у вигляді

створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи для довкілля має бути встановлений причинний зв'язок.

Суб'єктивна сторона вказаних злочинів характеризується умислом або необережністю.

Суб'єктами злочинів можуть бути будь-які особи, як приватні так і службові.

Ст.240 передбачає наявність предмету. Предметом цього злочину є надра і корисні копалини, крім загальнопоширених. Предметом злочину ст.241 є атмосферне повітря, що знаходиться у відкритому просторі над територією України [5].

Покарання, які застосовуються за злочини:

1. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 239 — штраф до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 239 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 240 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років; за ч. 2 ст. 240 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого і знарядь видобування.

3. Покарання за злочин: за ст. 254 — штраф до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

4. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 241 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк

до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на той самий строк або без такого; за ч. 2 ст. 241 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк, із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [12].

Злочини у сфері охорони водних ресурсів. Усі води (водні об'єкти) на території України є національним надбанням народу України, однією з природних основ його економічного розвитку і соціального добробуту.

Водні ресурси забезпечують існування людей, тваринного і рослинного світу і є обмеженими та уразливими природними об'єктами.

В умовах нарощування антропогенних навантажень на природне середовище, розвитку суспільного виробництва і зростання матеріальних потреб виникає необхідність розробки і додержання особливих правил користування водними ресурсами, раціонального їх використання та екологічно спрямованого захисту.

Води - усі води (поверхневі, підземні, морські), що входять до складу природних ланок кругообігу води.

Води підземні - води, що знаходяться нижче рівня земної поверхні в товщах гірських порід верхньої частини земної кори в усіх фізичних станах.

Води поверхневі - води різних водних об'єктів, що знаходяться на земній поверхні [13].

Злочини ст.242 і ст.244 мають предмет. Зокрема, предметом злочину ст.242 є всі водні об'єкти на території України, що беруть участь в кругообігу вод і нерозривно пов'язані з довкіллям. Це — ріки, озера, водосховища, канали, ставки, підземні води, джерела, морські затоки, протоки, лимани та інші водоймища, що знаходяться на поверхні або під землею, включені та не включені до господарського обороту. Предметом злочину ст.244 є континентальний шельф України. Континентальний шельф України — це поверхня і надра морського дна до глибини 200м., що примикають до території України.

Не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 242: а) внутрішні морські води та територіальне море; б) технічні місткості і накопичувачі води, які безпосередньо включені у технічне або споживче використання, вилучені з природного кругообігу і процес обміну водних мас в яких повністю контролюється людиною (цистерни, системи оборотного водопостачання, опалювальні та охолоджувальні прилади, ставки для нагромадження стічних вод тощо); в) природні або штучні западини, в яких води немає постійно (наприклад, осушені болота, давні гирла рік, солончаки на місці висохлих озер) [14].

Об'єктивна сторона злочину ст.242 проявляється в порушенні правил охорони вод (водних об'єктів), якщо це спричинило забруднення поверхневих чи підземних вод і водоносних горизонтів, джерел питних, лікувальних вод або зміну їхніх природних властивостей, або виснаження водних джерел і створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи для довкілля.

Між забрудненням вказаних водних джерел і наслідками, що настали внаслідок цього, має бути встановлений причинний зв'язок.

Об'єктивна сторона злочину ст.243 визначається законом як забруднення моря і проявляється в таких двох формах:

- 1) в порушенні спеціальних правил з матеріалами чи речовинами, шкідливими для життя чи здоров'я людей або живих ресурсів моря;
- 2) у незаконному скиданні чи похованні вказаних матеріалів, речовин та відходів.

Важливе значення у визначенні об'єктивної сторони цього складу має така ознака, як місце вчинення злочину. Забруднення моря шляхом порушення спеціальних правил поводження з певними речовинами, матеріалами, відходами здійснюється в межах внутрішніх морських або територіальних вод України, або вод виняткової (морської) економічної зони України, а забруднення шляхом незаконного скидання вказаних речовин і відходів, їх поховання — в межах внутрішніх морських територіальних вод

України або у відкритому морі.

Як наслідок вказаних дій необхідно встановити наявність забруднення моря і створення небезпеки для життя і здоров'я людей або живих ресурсів моря, чи можливість перешкодити законним видам використання моря внаслідок вказаного забруднення [4].

До внутрішніх морських вод відносяться води портів, заток, бухт, лиманів, береги яких повністю належать Україні. Територіальні води — це морський пояс, який примикає до сухопутної території України (шириною 12 морських миль). Відкрите море — це весь морський простір, який не входить в територіальні і внутрішні води України або іншої держави і на який не поширюється нічий суверенітет.

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 244, характеризується дією або бездіяльністю і виражається: в порушенні законодавства про континентальний шельф України, що заподіяло істотну шкоду, а також невжитті особою, що відповідає за експлуатацію технологічних установок або інших джерел небезпеки в зоні безпеки, заходів для захисту живих організмів моря від дії шкідливих відходів або небезпечних випромінювань та енергії, якщо це створило небезпеку їх загибелі або загрожувало життю чи здоров'ю людей.

Суб'єктивна сторона злочинів проявляється, як в умислі, так і в необережності.

Суб'єктом злочину за ст.242 і 243 може бути будь-яка особа, в тому числі службова. Суб'єкт злочину за ч. 1 ст. 244 — громадяни України, а також особи без громадянства. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 244, можуть бути тільки іноземці.

Покарання, які можуть застосовуватися за скоєння злочинів:

1. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 242 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 242 — обмеження

волі на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

2. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 243 — штраф від трьохсот до восьмисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 2 ст. 243 — позбавлення волі на строк від двох до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого; за ч. 3 ст. 243 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеження волі на строк до трьох років.

3. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 244 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на строк до двох років, з конфіскацією всіх знарядь, якими користувалася винувата особа для вчинення злочину або без такої; за ч. 2 ст. 244 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, з конфіскацією обладнання [15].

Злочини у сфері лісовикористання, захисту рослинного і тваринного середовища. Лісові масиви — це значні за площею земельні ділянки, зайняті лісом, що являють собою сукупність землі, рослинності (дерева, чагарники), тварин, мікроорганізмів та інших компонентів, які за своїм розвитком біологічно впливають один на одного та на довкілля.

Зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж автомобільних залізниць або інші такого типу насадження виконують різні охоронні функції: санітарно-гігієнічні, оздоровчі, водозахисні, протиерозійні тощо.

Порубка дерев в містах, селищах, інших населених пунктах (в парках, скверах, садах, на вулицях, на територіях підприємств, організацій, в придорожніх смугах, а також на сільгоспугіддях, садибах, дачних ділянках

тощо) не охоплюється ознаками цього злочину і може бути кваліфікована як викрадення чужого майна. Заготівля поваленого вітром лісу (буреломного) розглядається як самоуправство. Викрадення зрубаної деревини є злочином проти власності.

Поняттям рослин охоплюються не тільки живі виростаючі їх види, а й насіннєвий або посадочний матеріал (насіння, цибулини, бульби), а так само відповідна сільськогосподарська продукція (зерно, плоди тощо). Тяжкими наслідками слід визнати заподіяння значної матеріальної шкоди, зараження хворобами або загибель значної частини площ лісу, залишення великої площі землі без посадок тощо [16].

Полювання — це висліджування з метою здобичі, переслідування і сама здобич (відлов, відстріл диких звірів та птахів). До полювання прирівнюється також перебування в мисливських угіддях з мисливськими об'єктами, рушницями чи іншими знаряддями здобичі, а також із здобутою продукцією.

Для ряду злочинів характерним є предмет. Предметом злочину ст.245 є лісові масиви, зелені насадження навколо населених пунктів, вздовж залізниць або інші такі насадження. Предметом злочину ст.252 є території, взяті під охорону держави, та об'єкти природно-заповідного фонду. До них відносяться такі об'єкти природи, які являють собою велику наукову, історичну цінність, а також цінність в лікувально-оздоровчому плані. Наприклад, Нікітський ботанічний сад у Криму, Тростянецький парк в Сумській області, Дніпровські пороги в Запорізькій області, Одеські катакомби, Володимирська гірка в Києві. До об'єктів природно-заповідного фонду належать території та об'єкти систематичного нагляду, проведення комплексних досліджень і вивчення природних процесів та явищ, а також розробки наукових основ охорони довкілля. Предметом злочину ст.246 є ліс, тобто дерева і чагарники в природному стані, які невідокремлені від коріння і зростають у всіх лісах, незалежно від їх характеру, а також у заповідниках, на територіях і об'єктах природно-заповідного фонду або в інших лісах, що

особливо охороняються. Предметом незаконного полювання є дикі звірі та птахи, які перебувають у стані природної волі та відносяться до так званого мисливського фонду. Мисливський фонд це перелік видів дичини, на яку можна полювати за умови дотримання всіх правил полювання. Предметом цього злочину є риба різних видів, дельфіни, креветки, кальмари, восьминоги, раки, краби та інші водні тварини, які знаходяться в стані природної волі, а також морські водорості і трави, що мають промислове значення для виробництва добрива, медичних препаратів і продуктів харчування.

Незаконна ловля таких водних тварин, як видри, ондатри, та інших кваліфікується як незаконне полювання.

Дії осіб, винних в незаконному вилові риби, добуванні водних тварин, які вирощуються різними підприємствами та організаціями в спеціально обладнаних або пристосованих водоймах, або заволодіння рибою, водними тваринами, відловленими цими організаціями або які знаходяться в розплідниках, у вольєрах диких тварин, птахів, підлягають кваліфікації як викрадення чужого майна [17].

З об'єктивної сторони злочин ст.245 проявляється в знищенні або пошкодженні лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць або інших таких насаджень вогнем чи іншим загально небезпечним способом.

Під знищенням розуміється повна загибель лісового масиву, припинення його існування, пошкодження — це часткова його загибель.

Об'єктивна сторона злочину ст.252 проявляється в знищенні чи пошкодженні зазначених територій. Знищення передбачає повну ліквідацію природного об'єкта, що становить комплекс природних цінностей або основної його частини, внаслідок чого природний об'єкт перестає існувати в науковому, оздоровчому або культурно-освітньому значенні. Пошкодження означає приведення природного об'єкта в часткову непридатність, якщо він значно втрачає своє вказане значення і не може бути використаний повною

мірою.

Об'єктивна сторона злочину ст.246 проявляється в незаконній порубці лісу, тобто у відділенні дерев, що знаходяться в лісі, від кореня незалежно від засобів, що використовуються для цього, і способів (за допомогою сокири, пилки або механічної тяги тощо). Незаконною визнається порубка лісу без відповідного дозволу (тобто лісопорубного квитка чи ордера), виданого відповідним органом або, хоч і за лісопорубним квитком або ордером, але не на відведеній ділянці, в більшій, ніж дозволено кількості, не тих порід дерев або недозволеним способом. Закінченим злочин є з моменту, коли дерева зрубані і цим заподіяна істотна шкода.

Об'єктивна сторона злочину ст.247 полягає в порушенні правил, установлених для боротьби зі шкідниками і хворобами рослин, та інших вимог законодавства про захист рослин, що спричинило тяжкі наслідки, між якими і вказаними порушеннями є причинний зв'язок [6].

Об'єктивна сторона злочину ст.248 проявляється в незаконному полюванні, тобто в порушенні правил полювання, якщо воно заподіяло істотну шкоду, а також незаконному полюванні в заповідниках або на інших територіях та об'єктах природно-заповідного фонду, або полюванні на звірів, птахів чи інші види тваринного світу, що занесені до Червоної книги України. Полювання в заборонений час — це полювання в час, коли воно повністю заборонене або стосується лише тих звірів або птахів, на яких полювати заборонено саме в цей проміжок часу, а також полювання в заборонених місцях — де воно заборонено взагалі або може проводитися лише за спеціальним дозволом, наприклад, заповідники, зелені зони навколо міст та населених пунктів, в самих населених пунктах тощо.

Об'єктивна сторона злочину ст.249 проявляється в незаконному зайнятті рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, якщо воно заподіяло істотну шкоду.

Об'єктивна сторона злочину ст.250 проявляється в проведенні вибухових робіт з порушенням правил охорони рибних запасів або диких

водних тварин.

Для відповідальності не потрібне настання шкідливих наслідків, досить самого факту проведення вибухових робіт з порушенням правил рибоохорони.

Об'єктивна сторона злочину ст.251 характеризується такими ознаками: наявністю дії або бездіяльності, що полягає, наприклад, в неправильному лікуванні тварин, неприйнятті заходів для виявлення діагнозу захворювання тощо.

Наслідками злочину є поширення епізоотії, тобто заразливих хвороб тварин, що відрізняються безперервністю та масовістю епізоотичного процесу (наприклад, ящур тощо), або інші тяжкі наслідки (наприклад, велика пошесть тварин чи птахів, масова загибель риби, дичини, бджіл, захворювання людей від хвороб, загальних для людей і тварин тощо).

Між порушенням ветеринарних правил і цими наслідками слід встановлювати причинний зв'язок [4].

Суб'єктивна сторона характеризується умислом чи (або) необережністю.

Суб'єктами даних злочинів можуть бути будь-які особи.

Покараннями за злочини можуть бути:

1. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 245 — обмеження волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк; за ч. 2 ст. 245 – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

2. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 252 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років; за ч. 2 ст. 252 — позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років.

3. Покарання за злочин: за ст. 246 — штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією незаконно добутого.

4. Покарання за злочин: за ст. 247 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до двох років.

5. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 248 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з конфіскацією знярядь і засобів полювання та всього добутого; за ч. 2 ст. 248 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією знярядь і засобів полювання та всього здобутого.

6. Покарання за злочин: за ч. 1 ст. 249 — штраф до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, з конфіскацією знярядь і засобів промислу та всього добутого; за ч. 2 ст. 249 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк, з конфіскацією знярядь і засобів промислу та всього здобутого.

7. Покарання за злочин: за ст. 250 — штраф до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешт на строк до шести місяців, або обмеження волі на строк від двох до п'яти років, або позбавлення волі на строк до трьох років.

8. Покарання за злочин: за ст. 251 — штраф від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до п'яти років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк [18].

Отже, розглянуті специфічні особливості злочинів проти навколишнього природного середовища дозволяють вважати їх самостійною групою злочинів, що і було реалізовано з прийняттям чинного КК. Це, а також позиція громадськості, занепокоєної станом довкілля, кількість

нормативних актів та органів, що повинні їх застосовувати, налаштовують на оптимістичний лад. Насправді ж маємо досить сумну ситуацію, обумовлену наявністю масштабної екологічної злочинності. Ефективність боротьби з нею — не тільки у досконалості, виваженості кримінально-правових норм, а й у діяльності природоохоронних органів.

2 СТАН ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ В УКРАЇНІ

2.1 Кримінологічна характеристика екологічної злочинності в Україні

Аналіз існуючих у кримінологічній літературі визначень екологічної злочинності [18], а також сучасних тенденцій, що виявляються у зміні спрямованості, якісного прояву та небезпечності для всього людства екологічної злочинності як явища, дозволив зробити висновок, що поряд з такими ознаками екологічної злочинності, як суспільна небезпечність, соціально-правовий та історично-мінливий характер, що притаманні й іншим видам злочинності, її ідентифікуючими ознаками повинні бути створення реальної загрози біологічним основам існування людства та екологічна спрямованість злочинів, які її утворюють (тобто заподіяння шкоди довкіллю, що знаходить своє вираження у погіршенні показників якості, цілісності, взаємозв'язків та інших об'єктивних параметрів природних явищ, ресурсів, середовища у цілому – в межах, в яких вони потрапляють в сферу кримінально-правового регулювання та при цьому зазнають негативного впливу злочинної поведінки).

Злочинність проти довкілля відноситься до виду злочинності, яка своїми мовірними деструктивними наслідками для екосистем відрізняється з-поміж інших сукупностей типових злочинів. При цьому для неї притаманний високий рівень латентності, як скажімо, для злочинності в сфері господарської діяльності. З цією ознакою пов'язано ряд аспектів, що визначають стан і динаміку досліджуваного виду кримінальних правопорушень [19].

Хоча переважну більшість злочинів проти довкілля становлять злочини невеликої та середньої тяжкості, за масштабами та наслідками злочини проти

навколишнього природного середовища є не менш небезпечними для суспільства, ніж інші.

Розглянемо показники, що характеризують злочинність проти довкілля в Україні протягом 2013-2015 рр., відображені в табл. 2.1.

Таблиця 2.1 - Аналіз кількісних і якісних показників злочинності проти довкілля, зареєстрованих органами внутрішніх справ України[21]

№ п/п	Показники	Роки			Відхилення	
		2013	2014	2015	2015 р. від 2013 р.	2015 р. від 2014 р.
1.	Обліковано кримінальних правопорушень у звітному періоді	2893	2607	3148	255	541
2.	Кримінальні правопорушення, у яких особам вручено повідомлення про підозру	1215	1007	823	-392	-184
2.1.	Частка кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, % (п.2/п.1)*100%	41,9	38,6	26,1	-15,8	-12,5
3.	Кримінальні правопорушення у провадженнях, досудове розслідування у яких зупинено відповідно до ст. 280 КПК України	6	4	6	0	2

3.1.	- у зв'язку з захворюванням підозрюваного	1	1	1	0	0
3.2.	- коли місцезнаходження підозрюваного невідомо	5	3	5	0	2
3.3.	- у зв'язку з виконанням процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва	0	0	0	0	0
4.	Кримінальні правопорушення, за якими провадження направлені до суду	1189	975	789	-400	-186
4.1.	- з обвинувальним актом	1161	939	770	-391	-169
4.2.	- з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності	27	32	16	-11	-16
4.3.	- з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру	0	1	0	0	-1
4.4.	- з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру	1	3	3	2	0
4.5.	Частка кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, %	41,0	37,4	25,0	-16	-12,4

	(п.4/п.1*100%)					
5.	Кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито	5099	2393	2593	-2506	200
5.1.	у т.ч. за ч. 1 пп. 1, 2, 4, 6 ст. 284 КПК України	5094	2391	2591	-2503	200
6.	Кримінальні правопорушення, у яких на кінець звітнього періоду рішення не прийнято	1693	1626	2351	658	725
6.1.	Частка кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітнього періоду рішення не прийнято, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, % (п.6/п.1*100%)	58,5	62,3	74,7	16,2	12,4

Результати аналізу, відображеного в табл. 2.1.1, дозволяють зробити наступні висновки:

1) протягом аналізованого періоду збільшилась кількість облікованих органами внутрішніх справ України кримінальних правопорушень у сфері довілля. Так, у 2015 році зафіксовано 3148 злочинів, що на 255 більше ніж у 2013 році та на 541 більше ніж у 2014 році. Таким чином, намітилась негативна тенденція кількісного зростання кримінальних правопорушень проти довілля;

2) ще одним тривожним сигналом є зменшення кількості кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру. У 2015 році було вручено повідомлення про підозру за 823 кримінальними правопорушеннями, що на 392 менше ніж у 2013 році та на 184 менше ніж у 2014 році. Це є черговим доказом високого ступеня латентності даного виду

злочинних діянь, що пов'язано зі специфікою їх розслідування та виявлення підозрюваних осіб.

Частка кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень має тенденцію до зменшення і варіює від 41,9% – у 2013 році до 26,1% – у 2015 році. Це вказує на зниження ефективності роботи правоохоронних органів у напрямі виявлення підозрюваних осіб у вчиненні екологічних злочинів у 1,6 разів;

3) впродовж 2013-2015 рр. приблизно однаковою залишається кількість кримінальних правопорушень у провадженнях, досудове розслідування у яких зупинено відповідно до ст. 280 КПК України, а саме, якщо:

– підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;

– підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;

– слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення спеціального досудового розслідування;

– наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва[22];

4) у 2015 році було обліковано 789 кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, що на 400 менше ніж у 2013 році та на 186 менше ніж у 2014 році. При цьому можна відмітити, що:

– кількість проваджень з обвинувальним актом, які становлять найбільшу питому вагу у кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, зменшилась з 1161 – у 2013 році до 770 – у 2015 році;

– кількість проваджень з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності спадає протягом аналізованого періоду і в 2015 році

становила 16, що на 11 менше ніж у 2013 році та на 32 менше ніж у 2014 році;

– кількість проваджень з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру у загальній кількості проваджень, направлених до суду, впродовж 2013-2015 рр. була незначною і коливалась в межах 0-1;

– кількість проваджень з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру протягом 2013-2015 рр. зросла з 1 до 3.

Зменшення кількості кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, зумовило зниження частки кримінальних правопорушень, за якими провадження направлені до суду, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень, з 41,0% – у 2013 році до 25,0% – у 2015 році, що є черговим підтвердженням зниження ефективності діяльності правоохоронних органів у досліджуваній сфері;

5) кримінальні правопорушення, у яких провадження закрито, в разі, якщо встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню (пп. 1, 2, 4, 6 КПК України) [22] мають спадну тенденцію (їхня кількість зменшилась із 5099 – у 2013 році до 2593 – у 2015 році), що в цілому можна охарактеризувати як позитивне явище;

б) кількість кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято, значно зросла протягом аналізованого періоду. Так, у 2013 році вона становила 1693 кримінальні правопорушення, у 2014 році – 1626, що на 67 менше ніж у 2013 році, однак у 2015 році – 2351, що на 725 більше ніж у 2014 році, тобто за період 2013-2015 рр. даний показник зріс у 1,4 рази. Водночас зміна частки кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято, у загальній кількості

облікованих кримінальних правопорушень протягом аналізованого періоду наштотує на тривожний висновок щодо якості роботи правоохоронних органів у сфері боротьби зі злочинами проти довкілля. У 2015 році вона дорівнювала 74,7%, що на 16,2% більше ніж у 2013 році та на 12,4% більше ніж у 2014 році.

Результати аналізу облікованих органами внутрішніх справ кримінальних правопорушень проти довкілля за критерієм їхньої тяжкості відображені у табл. 2.2.

Таблиця 2.2 - Аналіз структури облікованих кримінальних правопорушень проти довкілля за їхньою тяжкістю [21]

№ п/п	Показники	Роки			Відхилення	
		2013	2014	2015	2015 р. від 2013 р.	2015 р. від 2014 р.
1.	Усього обліковано правопорушень	2893	2607	3148	255	541
2.	Особливо тяжкі	2	3	3	1	0
2.1.	Питома вага особливо тяжких правопорушень у загальній кількості облікованих правопорушень, % (п.2/п.1)*100%	0,07	0,11	0,10	0,03	-0,01
3.	Тяжкі	27	11	26	-1	15
3.1.	Питома вага тяжких правопорушень у загальній кількості облікованих правопорушень, % (п.3/п.1)*100%	0,93	0,42	0,83	-0,1	0,41

4.	Середньої тяжкості	1605	1625	2074	469	449
4.1.	Питома вага правопорушень середньої тяжкості у загальній кількості облікованих правопорушень, % (п.4/п.1)*100%	55,48	62,34	65,88	10,4	3,54
5.	Невеликої тяжкості	1259	968	1045	-214	77
5.1.	Питома вага правопорушень невеликої тяжкості у загальній кількості облікованих правопорушень, % (п.5/п.1)*100%	43,52	37,13	33,19	-10,33	-3,94

На основі даних табл. 2.1.2 можна зробити наступні висновки:

1) особливо тяжкі правопорушення проти довкілля у загальній кількості екологічних правопорушень, облікованих органами внутрішніх справ України, займають найменшу частку впродовж 2013-2015 рр., яка коливається від 0,07% – у 2013 році до 0,11 – у 2014 році. Питома вага тяжких правопорушень у загальній кількості облікованих правопорушень також є незначною і в структурі злочинності проти довкілля протягом аналізованого періоду займає менше 1% (0,83% – у 2015 році, що на 0,1% менше ніж у 2013 році та на 0,41% більше ніж у 2014 році). В цілому ці аспекти можна характеризувати як позитивне явище;

2) питома вага правопорушень середньої тяжкості у загальній кількості облікованих правопорушень проти довкілля є найбільшою у структурі аналізованої злочинності, причому встановилась тенденція її зростання. Так, у 2013 році вона складала 55,48%, у 2014 році – 62,34%, що на 6,86% більше ніж у 2013 році, у 2015 році – 65,88%, що на 10,4% більше ніж у 2013 році та на 3,54% більше ніж у 2014 році;

3) у структурі облікованої злочинності проти довкілля дещо меншу частку займають правопорушення невеликої тяжкості, яка протягом 2013-2015 рр. зменшилась з 43,52% – у 2013 році до 33,19% – у 2015 році.

Проведений аналіз злочинності проти довкілля дозволяє стверджувати про те, що:

1. Намітилась негативна тенденція кількісного зростання кримінальних правопорушень проти довкілля, оскільки протягом 2013-2015 рр. збільшилась кількість облікованих органами внутрішніх справ України даного виду злочинів.

2. Ефективність роботи правоохоронних органів у напрямі виявлення підозрюваних осіб у вчиненні екологічних злочинів впродовж останніх трьох років знизилась у 1,6 разів, так як частка кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень має тенденцію до зменшення. Крім того, відзначено збільшення частки кримінальних правопорушень, у яких на кінець звітного періоду рішення не прийнято, у загальній кількості облікованих кримінальних правопорушень протягом аналізованого періоду.

3. У структурі облікованих кримінальних правопорушень проти довкілля за їхньою тяжкістю найбільшу питому вагу займають правопорушення середньої тяжкості, тоді як особливо тяжкі та тяжкі злочини становлять менше 1%, що в цілому можна охарактеризувати як позитивне явище.

Виявлення загрозливих тенденцій злочинності проти довкілля зумовлюють необхідність розроблення ефективних заходів щодо протидії, що є перспективами подальших досліджень.

2.2 Проблема латентності екологічної злочинності

Актуальність вивчення проблеми латентності екологічної злочинності визначається необхідністю реалізації відправних принципів кримінально-правової політики, зокрема принципу невідворотності кримінальної відповідальності особи, що вчинила злочин. Враховуючи надзвичайно високий рівень латентності екологічних злочинів, який у науковій літературі визначається як такий, що складає 95-99 %, зазначений принцип фактично має декларативний характер, адже латентна злочинність, яка набагато переважає офіційно зареєстровану, реально існує та впливає на суспільне життя своїми наслідками. Наявність, а тим більше зростання латентної злочинності суперечить принципу невідворотності відповідальності, фактична неспроможність якого сприяє самодетермінації злочинності, що знаходить вираз не тільки в зростанні кількості злочинів, вчинених одніми й тими ж особами, але і в “удосконаленні” злочинності – від простих форм до складних, в її професіоналізмі та організованості. Невідворотність відповідальності ніколи не була дійсною та не могла бути всеохоплюючим принципом і реалією кримінальної політики.

Що стосується екологічної злочинності та її найбільш небезпечного виду – забруднення довкілля, то часто залишається невідомою не тільки винна особа, але й сам факт забруднення довкілля, а суспільство лише відчуває на собі наслідки вчинення цих злочинів у вигляді захворюваності населення, зменшенні тривалості життя та вимиранні представників тваринного та рослинного світу.

Вивчення проблеми латентності сприяє вирішенню завдань криміналізації та декриміналізації статей КК екологічного характеру, адже порівняльний аналіз рівня латентної злочинності з показником фактичного застосування діючих кримінально-правових норм по відношенню до кількості виявлених випадків їх порушення дає уявлення про ступінь ефективності та доцільності існування цих норм [23].

Латентна (прихована) екологічна злочинність, що складає разом із зареєстрованою фактичну злочинність, з цілого ряду причин створює перепони для адекватної протидії зі злочинними посяганнями на довкілля. Не маючи відомостей про фактичні розміри екологічної злочинності, її рівень, структуру, динаміку, неможливо визначити потрібний для боротьби з нею обсяг сил і коштів правоохоронних та інших органів, їх концентрацію на окремих напрямках цієї діяльності. Не будучи досить проінформованим про стан екологічної злочинності та не маючи достовірного кримінологічного прогнозу на майбутнє, суспільство і керівництво країни не можуть уявити всієї гостроти проблеми. Саме тому не залучаються повною мірою соціальні й державні інститути на боротьбу з цим явищем. Ускладнюється розробка правильної тактики й стратегії протидії злочинам проти довкілля, зокрема правозастосовчої та законодавчої діяльності. Проблематично реально оцінити ефективність екологічної профілактики і дієвість екологічного законодавства. Очевидно, що правоохоронна діяльність в галузі охорони довкілля була б більш ефективною, якщо б включала в себе заходи щодо попередження латентності екологічних правопорушень та злочинів.

У науковій літературі існують різні погляди щодо впливу самого факту існування та розміру латентної злочинності для цілей кримінологічного аналізу злочинності в цілому та прогнозування її стану зокрема. Наявність латентної злочинності не може суттєво впливати на уявлення про неї, адже зареєстрована злочинність являє собою репрезентативну вибірку, що представляє всю генеральну сукупність – фактичну злочинність [24]. Дійсно, абсолютно точне відображення стану злочинності у статистичних звітах можливе лише теоретично, для кримінологічного аналізу злочинності та прогнозування її тенденцій мати всі відомості про її прояви нереально і не потрібно.

Статистична звітність щодо зареєстрованих злочинів є тими одиницями вибіркової сукупності, на основі якої можливо скласти точну характеристику всієї (з урахуванням латентної) злочинності. Стосовно екологічної

злочинності, коли її офіційна та фактичні частини відрізняються в десятки, або навіть сотні разів, до теоретичних і практичних висновків, які ґрунтуються на аналізах лише статистичної звітності, слід ставитись з обережністю. Для отримання точної кримінологічної картини офіційна статистика повинна бути доповнена альтернативними видами кримінологічної інформації – соціологічними опитуваннями, оцінками фахівців, контент-аналізами матеріалів преси, вивчення офіційних документів, що стосуються даного питання тощо. Але навіть і без такої корекції кримінальна статистика містить дуже цінну інформацію для кримінолога.

Слід зазначити, що норми, які передбачають відповідальність за забруднення чи знищення об'єктів навколишнього природного середовища та екологічну безпеку населення (забруднення водоймищ, атмосферного повітря, земель тощо), застосовуються вкрай рідко.

За ступенем потенційної небезпеки, що призводить до катастроф у техногенній сфері цивільного комплексу України, можна виділити об'єкти ядерної, хімічної, металургійної та гірничовидобувної промисловості, унікальні інженерні споруди (греблі, естакади, нафтогазосховища), транспортні системи (аерокосмічні, надводні та підводні, наземні), що перевозять небезпечні вантажі і великі маси людей, магістральні газо- і нафтопродуктопроводи. Сюди ж можна віднести й об'єкти оборонного комплексу.

Самі техногенні аварії та катастрофи при цьому можуть супроводжуватися радіаційними й хімічними забрудненнями, вибухами, пожежами і завалами, провокуватимуть природні катастрофи з важкими наслідками.

Оцінити розміри латентності екологічної злочинності надзвичайно складно, зважаючи на суттєві відмінності окремих видів злочинів, що її

утворюють, і в об'єктах посягання, і в способах, і категоріях осіб, що їх вчиняють.

Злочини проти довкілля мають головним чином природну латентність. До природно-латентних у науковій літературі відносять сукупність злочинів, які не стали надбанням органів та установ, що їх реєструють і здійснюють переслідування винних, відповідно не врахованих у кримінальній статистиці, та у відношенні яких не прийнято передбачених законом заходів реагування [24]. У науковій літературі виділяють три таких основних фактори, які впливають на реєстрацію фактично вчиненого злочину:

- правильна юридична оцінка громадянами, посадовими особами злочинного діяння та їх активної позиції в установленні соціально-правової справедливості (що полягає у наданні допомоги органам правосуддя), які знаходять свій вираз у формі письмових або усних заяв у правоохоронні органи;

- проінформованість про злочинне діяння може бути обумовлена активністю правоохоронного органу у виявленні злочинної події та його ресурсними можливостями;

- проінформованість про злочин деякою мірою залежить і від особи, що його вчинила, у тому випадку, коли вона кається у вчиненому та сама повідомляє про вчинений злочин [25].

Розглядаючи перший фактор, необхідно зазначити, що очікувати проявів активності, спрямованих на інформування правоохоронних органів щодо вчинених злочинів, можна від осіб, які є свідками або отримали інформацію щодо факту злочину від інших осіб, а також коли особа є потерпілою. Особливістю злочинів проти довкілля є те, що у переважній більшості випадків немає чітко вираженої потерпілої сторони. Фактори ж, що обумовлюють активність свідків або проінформованих осіб, в першу чергу пов'язані з їх правосвідомістю. Рівень індивідуальної екологічної правосвідомості залежить від самої особистості, її ціннісних орієнтацій, потреб та інтересів. Засобами формування екологічної правосвідомості на

побутовому рівні можуть бути різні структури: телебачення, радіо, редакції журналів і газет, інші засоби масової інформації, літературні твори, лекції, семінари тощо. Необхідно зазначити, що процес формування екологічної правосвідомості як фактору, що стимулює активність громадян у наданні допомоги правоохоронним органам при вчиненні екологічних злочинів, повинен здійснюватись при тісній взаємодії його трьох елементів – еколого-правової освіти, виховання та пропаганди [26].

Правильна юридична оцінка громадянами злочинних діянь у сфері охорони довкілля передбачає знання ними (хоча б у загальних рисах) кримінально-правових норм, які порушуються. Бланкетний характер диспозицій статей КК, що встановлюють відповідальність за злочини проти довкілля, утворюють у цьому плані суттєві складнощі, адже численні нормативні акти, до яких відсилають зазначені статті, більшості населення невідомі. Враховуючи це, громадяни не стільки знають кожен окрему кримінально-правову норму, скільки тією чи іншою мірою наближаються до її знання через засвоєння екологічних цінностей, що притаманні оточуючому соціальному середовищу. Тому, орієнтуючись у різних життєвих ситуаціях, людина виходить із загальних моральних критеріїв та інтуїтивно знаходить потрібний варіант поведінки [25]. Зважаючи на усталені в суспільстві традиції полювання, рибальства, порубок у лісі, рівень морального засудження цих правопорушень і активність громадян, спрямовані на інформування правоохоронних органів про відомі їм факти вчинення цих злочинів, невеликий.

На цей рівень також негативно впливають розглянуті такі соціально-економічні показники, як безробіття, скрутне матеріальне становище значної частини населення. В цих умовах небагато в яких свідків може виникнути бажання звернутись у правоохоронні органи, вказавши їм на правопорушника, який займається, наприклад, браконьєрством з метою прогодувати сім'ю.

Що стосується діяльності правоохоронних органів у виявленні злочинів проти навколишнього природного середовища, то досить часто вона обмежена їх ресурсними можливостями. Так, фактором, що обумовлює латентність злочинного забруднення довкілля, є відсутність надійно працюючих систем оперативного екологічного контролю, що призводить не тільки до анонімності винуватців злочину, але й до неможливості встановлення самого факту злочину.

Високу латентність злочинів, пов'язаних з посяганнями на навколишнє природне середовище, об'єктивно визначають декілька організаційних, правових, морально-психологічних та інших факторів, які пов'язані з наявними недоліками і нестабільністю екологічного законодавства, а також факторами організаційного-тактичного і матеріального характеру, які також тією чи іншою мірою впливають на високу латентність даного виду злочинності та одночасно стають причинами низької ефективності правозастосовчої практики в сфері охорони довкілля та факторами, що обумовлюють існування екологічної злочинності.

Подолання зазначених проблем та підвищення ефективності правоохоронної діяльності в галузі охорони довкілля можливе лише за умов здійснення комплексних заходів організаційно-управлінського та правового характеру, реальної, а не декларативної організації протидії злочинами правопорушенням, які посягають на навколишнє природне середовище, на державному рівні.

3 ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНАМ ПРОТИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

3.1 Загальносоціальні заходи запобігання злочинам проти довкілля

Завдання охорони навколишнього природного середовища від злочинних посягань може бути досягнуто двома основними шляхами:

- 1) кримінально-репресивного спрямування – застосування державного примусу до самого злочинця (покарання, виправлення та перевиховання);
- 2) кримінологічного, тобто недопущення порушення кримінально-правових норм по охороні довкілля та створення відповідних умов, що виключали б вчинення злочинів екологічного характеру (профілактика екологічної злочинності).

Соціальна цінність запобігання злочинам проти довкілля включає не лише скорочення сфери застосування кримінально-правових норм, але й зменшення ціни екологічної злочинності, тобто скорочення її шкідливих наслідків. Враховуючи надзвичайно високий ступінь суспільної небезпеки злочинів проти довкілля, неможливість усунення в багатьох випадках наслідків вчинення злочинних посягань на природне середовище (забруднення довкілля, знищення об'єктів рослинного та тваринного світу, захворювання, смерть людей), на нашу думку, пріоритетним напрямком повинно стати їх запобігання.

Починаючи будь-яке теоретичне дослідження, необхідно спочатку звернутися до понятійного апарату, за допомогою якого можна розкрити явища, що вивчаються. Розглядаючи терміни, що зустрічаються у науковій літературі для визначення даного напрямку соціальної діяльності, слід зазначити, що серед кримінологів немає єдиної думки щодо використання понять “боротьба зі злочинністю”, “попередження, профілактика злочинності”, “вплив на злочинність”, “контроль над злочинністю” та інших

близьких за змістом виразів. На нашу думку, слід погодитись з авторами [39], які вважають використання терміну “боротьба зі злочинністю” не зовсім вдалим, адже навряд чи можна “побороти”, тобто викоренити, знищити злочинність взагалі. Стосовно використання терміна “попередження та запобігання злочинності”, то навряд чи доцільно його застосовувати щодо явища, яке реально існує та притаманне будь-якому суспільству. У зв’язку з цим заслуговує на увагу думка що “термін “попередження злочинності” взагалі представляється не зовсім коректним: попереджувати злочинність (на відміну від конкретних злочинів) неможливо, її можна обмежувати, скорочувати. Попереджати можна не реально існуюче явище – злочинність, а його конкретні прояви в умовах місця, часу тощо – злочини” [28].

Разом з тим, доречним стосовно превенції злочинності як явища, на наш погляд, є застосування терміну “профілактика злочинності”. Аналогічно тлумаченню медичної профілактики, що здійснюється масовими санітарними та протиепідемічними заходами, заслуговує на увагу визначення профілактики злочинності як системи заходів щодо усунення або нейтралізації криміногенних чинників [29].

Окремими вченими-кримінологами терміни “попередження”, “запобігання”, “припинення”, “профілактика” тлумачаться як відносно самостійні за змістом превентивні заходи.

Розглядаючи проблему застосування превентивної термінології, деякі сучасні українські автори формулюють суперечливі, на наш погляд, тези. Так, Р.Павленко стверджує, що “превенцію злочинної діяльності можуть здійснювати лише правоохоронні органи. Громадські організації та громадяни не є суб’єктами запобігання та припинення злочинів”, аргументуючи тим, що громадські організації та окремі громадяни здійснюють лише профілактику злочинів (тобто виявлення та усунення причин та умов їх вчинення) [30]. Зважаючи навіть на наявність такого кримінально-правового інституту, як необхідна оборона (ст. 36 КК), який законодавчо стимулює громадян на активну протидію злочинним

посяганням, що вже розпочалися, з таким твердженням важко погодитись. Обґрунтовуючи необхідність розмежування термінів щодо превентивної діяльності, Р. Павленко зазначає, що невизначеність у застосуванні зазначеної термінології "...негативно впливала на правозастосовчу діяльність правоохоронних органів", що теж представляється сумнівним, адже, як справедливо зазначається у кримінологічній літературі, різниця у обсязі чи змісті термінів не має практичного значення для правоохоронної діяльності [31].

Ми підтримуємо позицію тих вчених, які розглядають поняття "попередження", "запобігання", "профілактика" як взаємозамінні синоніми, адже кожне з них означає одне й те саме: щось упередити, не допустити.

На підставі викладеного, враховуючи позиції інших вчених, а також закріплення терміна "запобігання злочинам" у законодавчих актах, зокрема ч. 1 ст. 1 КК, вважаємо за доцільне використання в нашому дослідженні саме цього терміна. У кримінологічній літературі зазначене поняття розглядається як діяльність, спрямована на перешкоджання здійсненню злочинного наміру конкретної особи до початку посягання на стадіях виявлення наміру або готування до злочину [29].

Профілактика екологічних правопорушень визначається авторами монографії "Ефективність юридичної відповідальності в охороні навколишнього природного середовища" як "система різноманітних, державних та громадських, регулюючих та охоронних, економічних та організаційних, правових та технічних заходів, що прямо або опосередковано забезпечують правомірну екологічно значущу поведінку громадян" [32].

Розглядаючи запобіжну діяльність у сфері охорони довкілля, можна виділити такі її специфічні ознаки:

1. Комплексність, яка знаходить свій вираз у двох формах:
 - множинності суб'єктів попередження, а саме природоохоронних, контролюючих, судових та правоохоронних органів, координована діяльність яких спрямована на охорону екологічного правопорядку. В умовах розбудови

в Україні правової держави його охорона передбачає неухильне виконання всіма суб'єктами екологічних відносин своїх обов'язків та суворе дотримання їх прав;

– різноманітності заходів, спрямованих на досягнення цілей попередження злочинів проти навколишнього природного середовища.

2. Тісний взаємозв'язок регіонального та загальнодержавного аспекту цієї діяльності, адже спроби контролю екологічної злочинності в окремому регіоні можуть мати лише обмежений та тимчасовий характер: екологічна криза в одних областях країни неминуче відобразиться на стані довкілля інших регіонів.

3. Значні можливості успішного застосування заходів загальносоціального характеру для запобігання злочинам проти довкілля.

Традиційно у кримінологічній літературі запобіжна діяльність розглядається як комплексне поняття, що охоплює:

- загальнодержавні заходи соціального, ідеологічного, культурно-виховного порядку, законодавчого, правового характеру, які поєднують методи переконання та примусу у процесі боротьби зі злочинністю;
- діяльність державних органів і громадських організацій, пов'язана з виявлення причин та умов вчинення злочинів і застосування заходів по їх усуненню, розкриття, розслідування, судового розгляду справ про злочини, покарання злочинців, їх виправлення та перевиховання; а також здійснення інших заходів, обумовлених обставинами вчинення конкретних злочинів [33].

Деякі автори вважають за недоцільне розглядати загальносоціальні заходи, як один з видів попередження злочинів - “економіка, освіта, культура не мають за мету подолати злочинність”, і хоча подолання економічної та духовної кризи сприятиме контролю над злочинністю, “проблеми соціально-економічного та культурного розвитку країни виходять далеко за

кримінологічні рамки, і вирішення цих проблем не може розглядатись як різновид цілеспрямованого попередження злочинів”.

Наведені загальносоціальні заходи запобігання злочинам, зокрема проти навколишнього природного середовища, хоча й не спрямовані на викоренення причин екологічних правопорушень (зокрема і злочинів), але сприяють вирішенню цього завдання шляхом утворення умов, які зменшують або нейтралізують вплив криміногенних факторів і тим самим закладають підвалини та формують можливості спеціально-кримінологічного попередження, визначаючи його зміст і темпи зменшення кількості вчинених злочинів проти довкілля.

Загальносоціальні заходи запобігання злочинам проти довкілля включають у себе такі загальні процеси розвитку економіки, науки, техніки, що створюють можливість проведення та підвищують ефективність спеціальних кримінологічних заходів, і на відміну від них не прямо, а опосередковано впливають на криміногенне середовище, усуваючи або нейтралізуючи загальні, найбільш суттєві та розповсюджені причини злочинної поведінки в галузі екології [34].

У реальній дійсності загально-соціальне запобігання злочинам проти довкілля становить собою складну систему, зміст якої утворює сукупність різних елементів, що складаються в блоки, які характеризують відповідні напрямки запобіжної діяльності в сфері екології. На нашу думку, залежно від характеру та спрямованості заходів слід виділити такі блоки:

- морально-виховного характеру;
- інформаційні;
- економічні;
- технічні;
- соціальні;
- правові.

Група заходів морально-виховного характеру становить собою заходи, спрямовані на вдосконалення екологічної свідомості суспільства в цілому та

окремих громадян за допомогою екологічної освіти, еколого-правової пропаганди й виховання, підвищення морально-культурного рівня, оскільки вони детермінують правомірну поведінку людей в різних сферах взаємодії суспільства та природи.

Значення екологічного виховання важко переоцінити, оскільки екологічні моральні норми засвоюються з дитинства, підсвідомо визначають поведінку людини, її ставлення до природи. Вони є тим неоціненим багажем, який дає змогу орієнтуватися у складних ситуаціях вибору лінії поведінки, коли моральні норми компенсують незнання юридичних. Еколого-правові норми діють ефективніше, якщо вони ґрунтуються на нормах моралі та належать до системи внутрішніх регуляторів поведінки [35].

До завдань еколого-правового виховання та пропаганди слід віднести: ознайомлення з нормами, що встановлюють відповідальність за екологічні правопорушення; роз'яснення порядку реалізації юридичної відповідальності; забезпечення внутрішньої та зовнішньої згоди людей із правовими засобами примусу; переконання в необхідності попередження екологічних правопорушень; підвищення соціальної активності громадян та їхньої нетерпимості до цих правопорушень [34].

Екологічна пропаганда, що включає в себе видання науково-популярних журналів, виставки, плакати, екологічні фестивалі і конкурси, екскурсійну діяльність в межах музеїв і об'єктів ПЗФ, незважаючи на великий обсяг матеріалів, що використовуються (зокрема і в засобах масової інформації), не є достатньо ефективною. Це пов'язано не тільки з труднощами в отриманні екологічної інформації, але і з тим, що глобальні концепції розвитку слабо ув'язуються з ціннісними орієнтаціями та економічними мотиваціями конкретної людини (виконання екологічних вимог повинне стати не лише престижним, але й економічно вигідним).

Проведені опитування свідчать, що найчастіше екологічні цінності не займають належного місця в ціннісних орієнтаціях окремого громадянина [36].

Екологічна освіта сприяє підвищенню рівня загальної освіти й культури, формуванню необхідного соціального базису для забезпечення екологічно безпечного, стійкого розвитку країни і повинна розглядатися як один із пріоритетних напрямків державної політики як у галузі охорони навколишнього середовища, так і в галузі освіти. Саме вона має вирішити завдання щодо підготовки освіченої молоді, здатної приймати свідомі рішення у сферах життя, де поєднуються проблеми окремої людини, суспільства й довкілля.

Еколого-правова освіта виступає як складова частина загальної освіти та є самостійним елементом в удосконаленні уявлень громадськості про законодавство у сфері екології і, на відміну від правової пропаганди, передбачає наявність таких ознак:

- наявність спеціальної освітньої програми;
- постійний склад слухачів;
- наявність комплексу педагогічних засобів, контролю за знаннями слухачів.

В юридичній літературі окремо розглядається професійна еколого-правова освіта та непрофесійна [37].

У структурі непрофесійної еколого-правової освіти найбільш важливе значення має еколого-правова освіта неповнолітніх, до основних завдань якої слід віднести такі аспекти:

- розуміння взаємообумовленості та взаємозалежності усіх природних явищ;
- переконання в недопустимості безкарного викиду в навколишнє середовище забруднюючих матеріалів, як природного, так і штучного походження;
- невідворотність настання відповідальності за шкідливі для природи дії;

- усвідомлення провідної ролі в економіці концепції безвідходних виробництв та комплексності використання природних ресурсів;
- усвідомлення необхідності активної боротьби з посяганнями на навколишнє середовище.

На думку вчених, саме правова освіта неповнолітніх є пріоритетною з точки зору загального запобігання злочинам [37].

Професійна складова еколого-правової освіти є одним з основним чинників, що обумовлюють ефективність природоохоронної діяльності. Адже застосування працівниками правоохоронних органів, які виконують свої обов'язки в галузі охорони навколишнього середовища, правових норм, які встановлюють відповідальність за посягання на довкілля, вимагають ґрунтовних знань національного та міжнародного екологічного права, до норм якого відсилають відповідні норми кримінального та адміністративного законодавства. Зазначені реалії ставлять високі вимоги до підготовки юристів-екологів, обумовлюють потребу у введенні нових курсів і спецкурсів для студентів, які спеціалізуються в галузі лісового, аграрного, земельного, природоресурсного, рекреаційного права. Актуальною та невідкладною проблемою є вдосконалення природоохоронної освіти спеціалістів, які вже працюють і діяльність яких пов'язана з впливом на навколишнє середовище.

Відповідно до ст.7 Закону “Про охорону навколишнього природного середовища” [38] “підвищення екологічної культури суспільства і професійна підготовка спеціалістів забезпечуються загальною обов'язковою комплексною освітою та вихованням в галузі охорони навколишнього природного середовища, в тому числі в дошкільних дитячих закладах, в системі загальної середньої, професійної та вищої освіти, підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів. Екологічні знання є обов'язковою кваліфікаційною вимогою для всіх посадових осіб, діяльність яких пов'язана з використанням природних ресурсів і призводить до впливу на стан

навколишнього природного середовища”. Ст. 9 зазначеного закону закріплює право громадян на отримання екологічної освіти.

Суттєва увага приділена удосконаленню та поширенню еколого-правової освіти в “Основних напрямках державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки”[39]. Зокрема, цією постановою передбачено розширення системи еколого-правових установ, розробку нових навчальних програм, удосконалення методики викладання екологічного права та спецкурсів еколого-правових дисциплін у сучасних умовах, створення в системі Мінприроди України Наукового центру екологічного права та законодавства для здійснення комплексних еколого-правових досліджень.

Провідне місце в екологічній освіті Причорноморського регіону належить Одеському екологічному університету, який є базовим вищим навчальним закладом з підготовки та підвищення кваліфікації кадрів Мінприроди України. Підготовка спеціалістів ведеться за спеціальностями “Організація природоохоронної діяльності”, “Радіоекологія”, “Прикордонний екологічний контроль”, “Правові аспекти природоохоронної діяльності”, “Менеджмент природоохоронної діяльності”. При Одеському державному екологічному університеті функціонують курси підвищення кваліфікації спеціалістів у галузях охорони довкілля на промислових та сільськогосподарських підприємствах. З вересня 2003 року згідно наказу МОН України від 12.09.2003 року №618 університет визначений як базовий для Науково-методичної комісії МОН України з напрямку підготовки “Екологія”. На базі університету щорічно проводяться заключні етапи Всеукраїнської студентської екологічної олімпіади, Всеукраїнська наукова студентська конференція “Екологічні проблеми регіонів України”. З метою розповсюдження екологічних знань та інформування населення про стан навколишнього середовища у 2003 році при Одеському державному екологічному університеті створено регіональний Центр розповсюдження екологічних знань серед населення [40].

Між природоохоронним законодавством, з одного боку, та реальною поведінкою, що передбачена або заборонена цими нормами, з іншого боку, перебуває зв'язуючий фактор. Цей фактор – екологічна правосвідомість. На наш погляд, саме екологічна правосвідомість громадян, тобто система духовного відображення правової дійсності в сфері екології, яка є відносно самостійним елементом загально-соціального профілактики екологічної злочинності, в підсумку й обумовлює його ефективність.

Рівень індивідуальної екологічної правосвідомості залежить від самої особистості, її ціннісних орієнтацій, потреб та інтересів. Засобами формування екологічної правосвідомості можуть бути різні структури – телебачення, радіо, редакції журналів та газет, інші засоби масової інформації, літературні твори, лекції, семінари тощо. Необхідно зазначити, що процес формування екологічної правосвідомості як фактору, що стимулює активність громадян у наданні допомоги правоохоронним органам у протидії екологічній злочинності, повинен здійснюватись при тісній взаємодії його триєдиних елементів – еколого-правової освіти, виховання та пропаганди [41].

При розгляді структури екологічної правосвідомості виділяють три рівні, що розрізняються за характером та глибиною відображення дійсності, – буденний (реальний), професійний (систематизований) та теоретичний (науковий).

Професійна екологічна правосвідомість, тобто уявлення про екологічне право, що формується у правознавців, працівників природоохоронних і правоохоронних органів, на підставі знань та практичного досвіду застосування екологічного законодавства, на нашу думку, значною мірою визначає ефективність запобігання екологічних правопорушень і злочинів. Особливу увагу слід звернути на формування екологічної правосвідомості у працівників правоохоронних органів, що виконують свої обов'язки в галузі охорони довкілля. Відношення деяких працівників міліції, прокуратури та суду до справи охорони навколишнього середовища як до другорядної,

поширені випадки необґрунтованої відмови в порушенні кримінальних справ за посягання на довкілля або припинення вже порушених справ за мотивами малозначності скоєних діянь, виявляє нерозуміння окремих правоохоронців важливості боротьби з небезпечними посяганнями на об'єкти природи та, безперечно, суттєво знижує ефективність правозастосовчої та запобіжної діяльності у сфері екології[42].

Інформаційні складові профілактики екологічної злочинності є важливим чинником оптимізації природоохоронної справи держави та підвищення екологічної культури суспільства і включають у себе заходи зі збирання, оброблення, оцінювання інформації про стан довкілля, наявність, розповсюдженість, якість природних ресурсів (системи моніторингу, кадастрів, обліку природних ресурсів), визначення екологічної місткості та репродуктивної спроможності довкілля, прогнозування змін його стану.

Крім того, інформаційна база профілактики екологічної злочинності повинна створювати необхідне уявлення: про характер, інтенсивність, розповсюдженість і розвиток детермінант екологічної злочинності; динаміку та тенденцію екологічних правопорушень і злочинів, поширеність їх у регіоні, на підприємствах, в установах та організаціях; засобах впливу на них, правозастосовчу практику в сфері охорони довкілля.

Важливим джерелом екологічної інформації, зокрема й на регіональному рівні, є дані моніторингу довкілля та окремих природних об'єктів. Система моніторингу усуває багато факторів, що сприяють злочинному забрудненню довкілля, дозволяє вдосконалити контроль за поведінкою службових та інших осіб, що виконують обов'язки на підприємствах, діяльність яких пов'язана з техногенним впливом на навколишнє середовище. В Україні існує розвинута нормативно-правова база для проведення моніторингу, що підкреслює важливість для країни цієї діяльності. Питання моніторингу регламентується у 8 законах України, на виконання яких Кабінетом Міністрів України було прийнято 3 постанови. Постановою КМУ "Про затвердження Положення про державну систему

моніторингу довкілля” від 30 березня 1998 р. № 391 [43]. визначено порядок створення та функціонування ДСМД, яка становить собою систему установ, що збирають, аналізують, зберігають та поширюють інформацію про стан довкілля, прогнозують його зміни та надають науково обґрунтовані рекомендації для прийняття відповідних рішень. Запобігання виникненню надзвичайних екологічних ситуацій техногенного походження є одним з пріоритетів функціонування ДСМД.

Важливим чинником оптимізації природоохоронної справи держави та підвищення екологічної культури суспільства є екологічна інформація, яка може забезпечувати різний ступінь екологічних знань, різну їхню глибину, ґрунтовність залежно від індивідуально-психологічних особливостей, віку, життєвого досвіду, професійної приналежності, соціальної та моральної позиції індивіда. Необ’єктивне знання призводить до формування та розвитку лише викривленої екологічної свідомості.

04.11.2004 р. Верховна Рада України прийняла Постанову № 2169-IV “Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля”[44] , в якій зокрема передбачається здійснення таких заходів:

- систематичне інформування населення через засоби масової інформації про об’єкти, які є найбільшими забруднювачами навколишнього природного середовища;
- розробка та затвердження положення про мережу загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації та місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем, а з 1 січня 2005 року – забезпечення її функціонування.

Державну систему екологічного інформування в Україні забезпечує Мінприроди. Оперативне інформування громадян з різних питань екології, охорони природи здійснюють засоби масової інформації через випуски

інформаційних служб УТ і УР. В Україні відчувається брак спеціалізованих екологічних видань, низький професійний рівень деяких існуючих.

Вирішення проблем ефективної охорони довкілля залежить передусім від покращення економічної ситуації в державі та відповідного фінансування природоохоронної справи. Розглядаючи економіко-фінансову складову загально-соціального запобігання злочинам проти довкілля, слід зазначити, що правові норми, які регламентують економічний механізм охорони довкілля, були започатковані Законом України “Про охорону навколишнього природного середовища”, а пізніше були наявні в законодавчих актах про землю, надра, ліси, воду, атмосферне повітря, тваринний світ [42].

Відповідно до розділу 10 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища”[38] економічні заходи повинні передбачати:

- взаємозв’язок господарської діяльності підприємств з раціональним використанням природних ресурсів на основі економічних важелів;
- визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;
- встановлення лімітів використання природних ресурсів;
- встановлення нормативів плати і розмірів платежів за використання природних ресурсів;
- надання підприємствам податкових, кредитних та інших пільг при впровадженні ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій;
- відшкодування збитків, завданих порушенням законодавства про охорону довкілля.

Розвиток економіки безпосередньо пов’язаний зі станом забезпеченості людей, зростання якого зменшить гостроту соціальних проблем.

Впровадження еколого-економічних важелів економічного механізму природокористування створює стимули до раціонального використання природних ресурсів, а також додаткові джерела фінансування природоохоронної діяльності.

У науковій літературі відзначається, що в Україні розроблено й законодавчо встановлено основні елементи економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності. Найважливішим з них є: збір за забруднення природного навколишнього середовища, система зборів за спеціальне використання природних ресурсів, відшкодування збитків, заподіяних внаслідок порушення законодавства про охорону довкілля та ін.

Перспективним у цьому плані є розвиток екологічного підприємництва, основними напрямками якого в розвинутих країнах є виробництво широкої гамми устаткування для очищення повітря, газів і води, для ресурсозбереження, для збору, переробки й утилізації відходів, для контролю забруднення навколишнього середовища. Сюди ж відноситься виробництво натуральних продуктів харчування, екологічно безпечних меблів, двигунів для автомобілів, побутової хімії, нешкідливих фарб тощо. Безліч фірм займаються розробкою та впровадженням екологічно чистих технологій у всі галузі промислового виробництва, очищенням забрудненого ґрунту, водоймищ і підземних вод, озелененням і лісонасадженням, відновленням земних і водних екосистем. Інші комерційні структури добре заробляють на зборі, сортуванні та переробці відходів виробництва і споживання.

Фінансова складова економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності базується на системі бюджетного планування і передбачає застосування відповідних інструментів як по доходах, так і по видатках Державного бюджету. Аналіз виконання програм і заходів, затверджених або схвалених Кабінетом Міністрів України, з боку центральних органів виконавчої влади, обласних і місцевих адміністрацій, свідчить про те, що внаслідок незадовільного стану фінансування переважна більшість з них не виконуються [45].

Для усунення недоліків системи фінансування природоохоронної діяльності доцільним, на наш погляд, є застосування таких заходів:

- цілеспрямована діяльність правоохоронних органів щодо недопущення випадків нецільового використання коштів із Фонду охорони навколишнього природного середовища України;
- утворення незалежного Екологічного фонду, контроль за використанням коштів якого здійснювали б представники різних секторів суспільства – виконавчої влади, бізнесу, виробників і громадськості;
- впровадження матеріального заохочення екологізації виробничої діяльності підприємств.

Технічні заходи запобігання злочинам проти довкілля здійснюються з метою переходу на більш сучасні технологічні процеси, що забезпечують зменшення відходів та їх максимальну утилізацію, створення й експлуатацію високоефективних очисних споруд [39].

У ст. 10 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” зазначається, що - “Екологічні права громадян забезпечуються обов'язком міністерств, відомств, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні та інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище” [44].

Це вимагає заміни й вдосконалення технічної бази, відновлення обладнання, впровадження нових технологій та інформаційних систем.

Технічна складова загальносоціального запобігання екологічним злочинам тісно пов'язана з її економічною складовою. Наприклад, згідно з експертними оцінками вартість очисних споруджень на підприємстві складає іноді до 40% вартості самого підприємства [46].

За оцінками фахівців Національного інституту стратегічних досліджень, відставання України у техногенній сфері стає загрозливим. Це веде не тільки до дискредитації національної науки, а й до неефективності промисловості, її високої аварійності та невиправданих людських жертв. На сьогодні потребують опрацювання такі основні заходи: нові інформаційні технології, автоматизація екологічного управління, математичне

моделювання для оцінки ризику деградації навколишнього середовища під впливом антропогенних факторів, пакети програм для прийняття рішень в умовах ризику, експертні системи для прийняття рішень при екологічних і техногенних катастрофах.

Запобіжні заходи соціального характеру полягають у розробці та реалізації регіональних соціальних програм, спрямованих на вирішення найгостріших проблем депресивних територій, насамперед з питань забезпечення зайнятості населення, створення нових робочих місць, підвищення з цією метою ефективності роботи служб зайнятості; організації належного контролю за виконанням таких програм.

Одне з центральних місць серед складових загально-соціального запобігання злочинам проти довкілля займає право, що виступає як ефективний регулятор екологічних відносин у суспільстві та забезпечує інтереси особистості й соціальної справедливості у сфері екології.

Відомо, що саме видання нормативного акту, існування кримінально-правової заборони здатне регулювати поведінку людей та відзначається попереджувальною, утримуючою властивістю. Загальнопревентивна властивість кримінального законодавства не проявляється безпосередньо в обмеженнях прав громадян, а є фактором, який впливає на їх свідомість, волю та емоції, тобто сприймається суб'єктивно й стримує негативні прояви особи. Ефективність цього впливу значною мірою залежить від ефективності застосування кримінально-правових норм. На сьогодні можна вважати визнаним твердження, яке неодноразово висловлювалось в юридичній літературі, про те, що сила утримуючої дії кримінального законодавства значною мірою залежить не від суворості покарання, а від невідворотності відповідальності, що ґрунтується на юридичній практиці [47].

Сучасна кримінологічна наука свідчить про тісний зв'язок запобіжної функції кримінального законодавства з аналогічною функцією правозастосовчої практики [37]. В дійсності межа між ними досить умовна і, на наш погляд, ці явища взаємообумовлені. І стримуючий вплив

кримінального законодавства по охороні довкілля, і практика його застосування органами кримінальної юстиції є частинами державної політики у сфері боротьби зі злочинністю, зокрема й екологічною.

Розглядаючи умови підвищення ефективності попереджувального впливу кримінального законодавства у сфері охорони довкілля, слід виділити два основних напрямки:

- 1) удосконалення законодавства у цій сфері;
- 2) діяльність щодо ознайомлення громадськості з нормами, що встановлюють відповідальність за екологічні правопорушення.

Розглядаючи перший напрямок, необхідно зазначити, що вдосконалення законодавства, яке регламентує різні аспекти боротьби зі злочинними посяганнями на навколишнє природне середовище, повинно, на нашу думку, включати насамперед удосконалення кримінального та екологічного законодавства, які є основними засобами здійснення кримінальної політики держави в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Визначальним є вдосконалення кримінального законодавства у цій галузі. Саме кримінальний закон містить перелік суспільно небезпечних посягань на довкілля і визначає їх злочинами, а також установлює санкції, що містять кримінально-правову погрозу, що утримує багатьох людей від вчинення злочину. Під удосконаленням кримінального законодавства у сфері охорони довкілля слід розуміти оптимізацію Особливої частини кримінального законодавства, тобто такі зміни її змісту, при яких будуть створені найбільш сприятливі умови для підвищення ефективності запобіжної дії всіх норм, що регламентують кримінально-правову протидію екологічній злочинності. Крім того ряд статей Загальної частини Кримінального кодексу має запобіжну властивість. Так, норми, що визначають поняття необхідної оборони (ст. 36 КК), затримання особи, що вчинила злочин (ст. 38 КК), крайньої необхідності (ст. 39 КК), стимулюють

громадян на активну протидію та припинення злочинних проявів, а ст.17 КК – на добровільну відмову від вчинення злочину [37].

Доцільно зупинитись на особливостях запобіжної дії кримінально-правових норм залежно від виду їх диспозиції. Майже всі диспозиції статей у розділі “Злочини проти довкілля” є бланкетними, що обумовлює порівняно невеликий запобіжно-виховний ефект статей зазначеного розділу, оскільки численні нормативні акти, на які вони посилаються, більшості населення невідомі. Звичайно, це не стосується статей, що передбачають спеціальний суб’єкт злочину, – адже особи, які професійно виконують певну роботу, повинні добре знати відповідні правила та нормативні акти, які регулюють цей вид діяльності.

Щодо диспозицій статей, що передбачають загальний суб’єкт злочину, то в КК 1960 року запобіжний вплив здійснювався адміністративною преюдиціальністю. Тобто після накладення на правопорушника адміністративного стягнення особа, що знову порушила ті ж самі правила, не могла не знати про їх існування. У чинному Кримінальному кодексі законодавець не передбачив адміністративну преюдицію за злочини проти довкілля, лише назвавши їх наслідки, деякі з яких – екологічне забруднення територій, негативний вплив на здоров’я людей, істотна шкода, інші тяжкі наслідки, є оціночними категоріями і встановлюються з врахуванням конкретних обставин справи, теж спираючись на відповідні еколого-правові нормативні акти. Безперечно, відмовитись від бланкетних диспозицій повністю неможливо і недоцільно.

Необхідно зробити кримінальний закон у сфері охорони довкілля більш зрозумілим і доступним для широкого загалу. Здійснити це можливо, на наш погляд, шляхом удосконалення уявлень громадськості про законодавство та кодифікацією екологічного законодавства. Розроблення Екологічного кодексу України передбачено Основними напрямками державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і забезпечення

екологічної безпеки [39] та відображено у проекті Закону України від 20.02.2004 р. № 5170 “Екологічний кодекс України” [48].

Розглядаючи виховний та запобіжний вплив кримінально-правових норм на громадян, О.М. Литвак, зазначає: “Більшість знаходять у них підтримку власній правосвідомості, другі отримують інформацію, яка впливає на мотивацію вчинків, треті відмовляються від спокуси, а четверті, ті, що нехтують заборонами, несуть покарання, призначене судом”. Як показали дослідження у цій галузі, домінуюча роль у пропаганді правових знань, в тому числі екологічних, на сьогодні належить засобам масової інформації [55]. Також слід зауважити, що в періодичних виданнях і телевізійних програмах увага більше приділяється практиці застосування кримінального закону, надаючи їм при цьому сенсаційного, детективного характеру. виправити деформоване уявлення читачів і глядачів про дію кримінально-правових норм можна з допомогою формування цілісного уявлення про кримінальне законодавство, що важко зробити без роз’яснення відповідних кримінально-правових норм із коментарем спеціаліста. Звичайно, це можливо лише на сторінках спеціалізованих юридичних видань і телепрограм.

3.2 Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти довкілля

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинам проти довкілля становлять системну діяльність, спрямовану на недопущення вчинення окремих злочинів і профілактику злочинності в цілому.

Відповідно до Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” (ст. 10, 16), обов’язки по проведенню природоохоронних заходів покладаються на всі державні органи та громадські організації [38].

Спеціально-кримінологічне запобігання цілеспрямовано здійснюється державними органами та громадськими організаціями, які поряд з іншими функціями спеціально призначені для запобігання екологічних та інших пов'язаних з ними правопорушеннями. Здійснення цієї діяльності потребує застосування спеціальних методів і засобів, а також особливих професійних знань еколого-правового характеру.

Розглядаючи систему суб'єктів спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти довкілля, залежно від змісту функцій, можливо, на нашу думку, виділити чотири групи суб'єктів: судові, правоохоронні, контролюючі та громадські.

Особливістю правозастосовчої діяльності судових органів у сфері екології, зокрема судів загальної юрисдикції та господарських судів, полягає у тому, що, по-перше, вони сприяють правильному вирішенню справ, по-друге, впливають на правозастосовчу діяльність в цілому. Причому коло осіб, на яких впливає практика судів, є значно ширшим, ніж коло тих, щодо яких винесено рішення суду.

Запобіжна роль судів загальної юрисдикції полягає насамперед у прийнятті заходів адміністративного або кримінального покарання до порушників законів про охорону природного середовища. Розгляд справ по екологічним правопорушенням вимагає від працівників суду спеціальних знань і певного досвіду застосування норм екологічного права[49].

Судами припускаються невинуваті послаблення злочинцям при призначені міри покарання, внаслідок чого притягнення порушників до відповідальності та призначення покарання за порушення екологічного законодавства не повною мірою виконує каральну та превентивну функцію. Зважаючи на це, досить актуальним є висловлені у науковій літературі пропозиції про формування спеціалізованих екологічних судів.

IX Конгрес ООН з попередження злочинності, що проходив у Каїрі, рекомендував учасникам цього форуму вивчити можливість утворення

спеціалізованих екологічних судів або колегій судів, формування списку присяжних у справах, пов'язаних з охороною навколишнього середовища.

Зважаючи на особливий статус судів, який полягає у самостійності судової влади й незалежності суддів, вести мову про координацію діяльності судів з іншими суб'єктами запобіжної діяльності було б недоречним. Але взаємодія з ними може проходити, на наш погляд, у таких формах:

- взаємне інформування про стан злочинності та судимості по злочинам проти довкілля;
- використання відомостей судової статистики і матеріалів судової практики при розробці запобіжних заходів;
- аналіз ефективності заходів щодо усунення причин та умов, виявлених під час судового розгляду кримінальних справ зазначеної категорії;
- проведення спільних семінарів і конференцій з питань природоохоронної діяльності;
- участь відповідних спеціалістів у роботі з підвищення кваліфікації правоохоронних і контролюючих органів;
- підготовка і направлення відповідним органам довідок, інформаційних листів.

Необхідно зазначити, що передумовою здійснення зазначених заходів як на загальнодержавному, так і регіональному рівні є, на наш погляд, аналіз судової практики. В областях українського Причорномор'я, де широке розповсюдження мають злочини, пов'язані з незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, відсутність узагальнень судової практики у справах даної категорії є недоліком, що знижує ефективність запобіжної діяльності у цій сфері. Тому відповідно до підготовленого нами проекту Комплексної програма запобігання злочинам проти довкілля та іншим правопорушенням у сфері екології у Причорноморському регіоні одним із заходів аналітично-наукового

забезпечення запобіжної діяльності є регулярне узагальнення судової практики по злочинам проти довкілля[50].

У юридичній літературі висловлені різні погляди щодо розуміння поняття “правоохоронні органи” [51]. Виходячи з визначення правоохоронних органів як функціонуючих у суспільстві і державі установ й організацій, основним завданням діяльності яких є забезпечення законності, боротьби зі злочинністю та іншими правопорушеннями, на наш погляд, до правоохоронних органів в сфері охорони довкілля слід віднести: прокуратуру, Національну поліцію України, службу безпеки України та митні органи, органи прикордонної охорони та. Зазначені органи, а також суди загальної юрисдикції є частиною органів кримінальної юстиції, тобто державних установ, створених для протистояння злочинності через застосування кримінальних законів і спеціально-кримінологічне запобігання злочинам.

У науковій літературі зазначається, що запобіжна діяльність правоохоронних органів здійснюється насамперед у правових формах, серед яких важливе значення мають спеціальні заходи запобігання правопорушень: прокурорський нагляд за дотриманням законодавства про охорону природи; внесення слідчим подань про усунення причин та умов, що сприяли вчиненню злочинів, винесення судами окремих ухвал при розгляді справ про порушення природоохоронного законодавства, направлення господарськими судами відповідних повідомлень керівникам підприємств та організацій; здійснення міліцією та галузевими державними інспекціями адміністративного нагляду за дотриманням еколого-правових норм та ін. Перераховані правові форми доповнюються організаційними формами запобіжної діяльності. Серед них найважливіша – виявлення правоохоронними органами факторів, які обумовлюють вчинення злочинів та інших правопорушень у сфері екології.

Особливе місце у системі спеціальних суб'єктів запобігання злочинам проти довкілля належить органам прокуратури. Правовою основою

запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері екології є норми екологічного законодавства. Зокрема у ст. 37 Закону України “Про охорону навколишнього природного середовища” зазначається, що нагляд за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснює Генеральний прокурор України та підпорядковані йому органи прокуратури. Прокурорський нагляд за дотриманням законів у сфері екології України проводиться за двома основними напрямками:

- 1) аналіз та оцінка екологічного стану в державі;
- 2) аналіз та оцінка стану законності у сфері екології.

При здійсненні нагляду органи прокуратури застосовують надані їм законодавством України права, зокрема право на звернення до судів або господарських судів з позовами про відшкодування шкоди, заподіяної в результаті порушення законодавства про охорону довкілля, та про припинення екологічно небезпечної діяльності.

Враховуючи те, що відповідно до Конституції України з переліку функцій прокуратури виключено нагляд за дотриманням і правильним застосуванням законів (що традиційно мав назву “загальний нагляд”) та функція розслідування кримінальних справ, у кримінологічній літературі була висловлена думка, що органи прокуратури не слід вважати спеціальними суб’єктами запобігання злочинів, адже саме конституційний статус прокуратури “не передбачає превентивної діяльності як статутного обов’язку”.

Але, зважаючи на зміни у законодавстві України (положення розділу II Закону від 12 липня 2001 року “Про внесення змін до Закону України “Про прокуратуру” [52], завдяки яким збережено прокурорський нагляд за дотриманням та застосуванням законодавства (зокрема й природоохоронного), а також той факт, що досудове слідство по 5 з 19 статей Розділу VIII КК “Злочини проти довкілля” проводиться слідчими підрозділами прокуратури, наявні, на нашу думку, всі підстави вважати

прокуратуру суб'єктом спеціально-кримінологічного запобігання злочинам проти довкілля.

Аналізуючи діяльність органів прокуратури у сфері охорони довкілля, слід зазначити, що основні зусилля та дії прокурорів концентруються передусім на тих напрямках, де вичерпуються повноваження контролюючих органів, на правовій оцінці найбільш серйозних правопорушень, що становлять загрозу життя й здоров'я людей та посягають на екологічні права значної кількості населення. Велике значення при цьому набувають переваги єдиної централізованої системи органів прокуратури та її незалежність від місцевих органів влади, чого немає у інших природоохоронних структур.

Аналіз прокурорської практики свідчить про посилення уваги прокурорів до незаконних правових актів органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, службових осіб управлінських і контролюючих органів з питань природокористування.

При цьому найбільш характерними порушеннями є: видача дозволів на розміщення еколого-небезпечних об'єктів у заборонених зонах і на експлуатацію природних ресурсів; використання грошових коштів екологічних фондів на цілі, не пов'язані з охороною природи.

Важливим напрямком запобіжної діяльності органів прокуратури є нагляд за своєчасним і законним застосуванням повноважень, що надані органам державного екологічного контролю, зокрема щодо протидії корупції та посадової злочинності в цих органах [53].

Слід відзначити, що практика роботи природоохоронних прокуратур довела їх більш високу результативність порівняно з аналогічною наглядовою діяльністю територіальних прокуратур. Утворення спеціалізованих органів прокуратури у сфері екології дозволило забезпечити:

- помітну самостійність і незалежність прокурорів від місцевої влади та відомчого впливу у прийнятті рішень з питань виконання екологічного законодавства;

- більшу координованість та узгодженість слідчо-прокурорських дій в регіонах, що охоплюють декілька адміністративно-територіальних одиниць;
- посилення взаємодії з правоохоронними та контролюючими органами у забезпеченні виконання природоохоронного законодавства;
- підвищення компетентності та якості прокурорського нагляду за рахунок цілеспрямованої спеціалізації кадрів.

Отже, на сьогодні у системі органів прокуратури створено досить ефективну структуру на цьому напрямку нагляду (міжрайонні природоохоронні прокуратури та відповідні підрозділи в прокуратурах областей). Саме вона здатна реально забезпечити нагляд за безумовним додержанням законів у цій сфері. Тому слід, на наш погляд, всіляко сприяти посиленню прокурорського нагляду у сфері екології. На підставі викладеного, з метою підвищення ефективності запобіжної діяльності органів прокуратури у сфері охорони довкілля, доцільно:

- посилити наглядову діяльність територіальних (районних, міських і обласних) прокуратур за додержанням природоохоронного законодавства;
- розвивати існуючу в Україні систему міжрайонних природоохоронних прокуратур у складі обласних прокуратур;
- удосконалити діяльність природоохоронних прокуратур шляхом посилення висококваліфікованими кадрами, які володіють екологічними, правовими, економічними знаннями та належного матеріально-технічного забезпечення.

Крім того, особливий статус прокуратури, специфіка її наглядових функцій у сфері охорони навколишнього середовища, що вимагає постійної взаємодії як з правоохоронними органами, так і з органами екологічного контролю, наявність у складі органів прокуратури спеціалізованих природоохоронних підрозділів дає, на нашу думку, підстави для надання

прокуратурі повноважень щодо координації дій всіх спеціалізованих суб'єктів запобігання злочинів проти довкілля. З цією метою необхідно створити стабільні правові основи діяльності та взаємодії з усіма правоохоронними та контролюючими органами у сфері екології.

Зазначений статус органів прокуратури ґрунтується на правовій основі. Так, виходячи з Закону України «Про прокуратуру»[54], сьогодні на прокурорів усіх рівнів покладено обов'язок координувати діяльність правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю взагалі й злочинів проти довкілля зокрема з метою підвищення ефективності цієї діяльності. Основними завданнями координації діяльності суб'єктів запобігання злочинам проти довкілля повинні бути:

- об'єднання зусиль та активізація роботи правоохоронних і контролюючих органів у запобіганні злочинам проти довкілля;
- усунення дублювання й паралелізму в їх діяльності;
- зведення до мінімуму відомчих інтересів при вирішенні загальнодержавних завдань;
- розробка і здійснення ними узгоджених заходів щодо своєчасного виявлення, розкриття, розслідування і припинення злочинів та інших правопорушень в цій сфері;
- усунення причин і умов, які сприяють їх вчиненню.

Значна роль у запобіганні злочинам проти довкілля відводиться Національній поліції. Аналіз положень Закону України «Про Національну поліцію» [55] свідчить, що здійснення органами поліції правової діяльності з охорони навколишнього природного середовища полягає у виявленні та припиненні правопорушень, здійсненні провадження у справах з ними; притягненні порушників природоохоронного законодавства до відповідальності, а отже забезпеченні реалізації природокористувачами своїх справ, виконання обов'язків, усунення перешкод, які можуть заважати цьому; зміцненні законності у цій сфері через превенцію та профілактику порушень природоохоронного законодавства

(виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню правопорушень, вживання у межах своєї компетенції заходів до їх усунення, участь у правовому вихованні населення); доставленні, у випадках і порядку визначених законом, та затриманні осіб, які вчинили правопорушення у сфері охорони природних ресурсів та використання природних ресурсів, тощо. Виходячи з цього, слід зазначити, що комплекс заходів який здійснюється Національною поліцією, є досить змістовним і розробленим, що позитивно впливає на зменшення рівня вчинення правопорушень у сфері охорони навколишнього природного середовища[56].

Враховуючи той факт, що злочини проти довкілля становлять безпосередню та реальну загрозу національній безпеці держави й суспільства, на органи безпеки в межах їх компетенції також покладаються обов'язки з виявлення, попередження та припинення діянь, що посягають на екологічні інтереси суспільства та являють собою соціальну та екологічну небезпеку. На думку аналітиків спецслужб, якість довкілля, раціональне використання біологічних і мінеральних природних ресурсів стають факторами державної безпеки. Погіршення екологічної обстановки починає прогресувати та перетворюється на негативний фактор у процесах соціально-економічного розвитку. Наявний опосередкований, а в ряді випадків прямий зв'язок між екологічними кризовими ситуаціями та розвитком на їх основі економічних, соціальних, міжнаціональних і територіальних конфліктів. У перспективі прогнозують довготривалу залежність між погіршенням стану довкілля, виснаженням природних ресурсів і некерованими міграційними процесами, ескалацією насильства у широких масштабах, зростанням кількості екологічних правопорушень.

Органи безпеки повинні бути орієнтовані на протидію біологічному та технологічному тероризму. Під біологічним тероризмом у літературі розуміють - "вид спеціального тероризму, що використовує різні біологічні об'єкти – мікроорганізми, віруси збудники масових інфекцій, біологічну продукцію, успіхи генної інженерії, клонування тощо – з метою викликати

епідемії, епізоотії, епіфітотії, різко послабити опірність організму людини, змінити психоемоційну сферу її особистості”, а під технологічним – “використання ядерної, хімічної, бактеріологічної зброї чи її компонентів, ядерних, радіоактивних, високотоксичних хімічних речовин, патогенних організмів або захоплення, виведення з ладу ядерних, хімічних та інших об’єктів підвищеної небезпеки, систем життєзабезпечення міст і промислових центрів з метою досягнення політичних, корисливих та інших цілей” [19].

Необхідно зазначити, що хоча зазначені злочини нормативно не відносяться до екологічних, але становлять собою підвищену екологічну небезпеку. У тісному взаємозв’язку з цим перебуває запобіжна діяльність органів безпеки з виявлення передумов виникнення надзвичайних ситуацій, незаконного обороту потенційно небезпечних речовин і матеріалів.

Спільно з органами митного контролю органи безпеки реалізують комплекс заходів щодо перекриття каналів проникнення на внутрішній ринок України з-за кордону небезпечних для життя та здоров’я людей побутових товарів, екологічно шкідливих виробництв, технологій та матеріалів, вивезення стратегічної сировини, рідких видів представників тваринного світу, а також захоронення на території України шкідливих відходів. На думку експертів, у сфері незаконного переміщення відходів діють організовані кримінальні структури з участю громадян колишнього СРСР, Центральної та Східної Європи [57].

Запобіжна діяльність органів прикордонної охорони полягає передусім у припиненні браконьєрських дій іноземних риболовецьких суден.

Запобіжна діяльність органів Державної служби з надзвичайних ситуацій України полягає у ліквідації надзвичайних ситуацій (зокрема й техногенного походження) з метою забезпечення безпеки населення та негативного впливу на довкілля. Промислове виробництво України налічує 1848 хімічно небезпечних об’єктів, які зберігають, виробляють або

використовують близько 273 тис. тонн різноманітних сильнодіючих отруйних речовин.

У народному господарстві України діє понад 1200 вибухо- та пожежонебезпечних об'єктів, де зосереджено понад 13,6 млн. т твердих і рідких вибухо- і пожежонебезпечних речовин. Органи державного пожежного нагляду Державної служби з надзвичайних ситуацій України здійснюють нагляд за цими промисловими об'єктами з метою підтримання високого рівня їх пожежної безпеки. Виконуючи запобіжну функцію щодо охорони лісів від пожеж, органи державного пожежного нагляду забезпечують пожежну безпеку об'єктів лісозаготівельних та інших підприємств і організацій, що виконують роботи або здійснюють іншу діяльність у лісах. Ситуація ускладнюється поширенням фактів умисного підпалювання лісів з корисливою метою.

Як зазначається в літературі, здійснення екологічного контролю – це регламентована законодавством діяльність державних органів і спеціалізованих формувань громадських екологічних організацій, спрямована на спостереження та перевірку дотримання юридичними та фізичними особами вимог екологічного законодавства, а також на застосування заходів запобігання екологічним правопорушенням [86].

Органи екологічного контролю, які на відміну від судових і правоохоронних органів виконують природоохоронні функції безпосередньо в межах природного середовища та для яких охорона довкілля (або його окремих об'єктів) є основною функцією, мають найбільші запобіжні можливості.

До цієї групи суб'єктів запобігання злочинам проти довкілля слід віднести: Міністерство екології та природних ресурсів України, Державне агентство лісових ресурсів України, Державне агентство земельних ресурсів України, Державне агентство водних ресурсів України, Державна санітарно-епідеміологічна служба України, Державне Агентство Рибного Господарства України, Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Серед цієї групи суб'єктів запобігання злочинам проти довкілля центральне місце займає Мінприроди. Як спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки та гідрометеорологічної діяльності, міністерство здійснює свою запобіжну діяльність шляхом контролю всіх напрямків діяльності підприємств, установ та організацій, а також дотримання порядку охорони й використання природних ресурсів за допомогою адміністративно-правових методів, спрямованих на забезпечення виконання еколого-правових вимог при плануванні, розміщенні продуктивних сил, будівництві й експлуатації підприємств та інших господарських об'єктів.

Зокрема, адміністративний вплив на суб'єктів природоохоронних відносин здійснюється шляхом:

- визначення умов і надання дозволу на спеціальне природокористування;
- встановлення екологічних обмежень щодо виробничої діяльності (затвердження для підприємств нормативів гранично допустимих викидів (скидів) забруднюючих речовин тощо);
- встановлення природоохоронних і санітарно-охоронних зон; здійснення контролю за дотриманням еколого-правових вимог;
- обмеження чи зупинення виробничої діяльності, що стає загрозою для здоров'я людей і стану довкілля;
- застосування адміністративних штрафів до порушників екологічного законодавства [58].

На відміну від Мінприроди запобіжні функції інших контролюючих органів у сфері охорони довкілля обмежуються одним із напрямків – у галузі дотримання законодавства про охорону та використання лісів, землі, надр, вод, тваринного та рослинного світу, атмосферного повітря, природно-заповідного фонду, забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення тощо.

Запобіжна діяльність органів Державного агентства лісових ресурсів України здійснюється у трьох основних напрямках:

- 1) захист лісів від пожеж;
- 2) охорона лісових смуг і лісів від незаконних порубок та пошкоджень;
- 3) охорона об'єктів фауни України.

Органи Державного агентства земельних ресурсів України здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель. Кількість злочинів, пов'язаних із забрудненням, псуванням та безгосподарським використанням земель (статті 239 та 254 КК) [22] має стійку тенденцію до зростання. Стійкий характер має динаміка притягнення винних до відповідальності за адміністративні правопорушення у сфері охорони земель, об'єктивна сторона яких, за виключенням наслідків, зазначених у диспозиціях статей 239, 254 КК, аналогічна зазначеним кримінально-правовим нормам.

Органи Державного агентства водних ресурсів України згідно з п. 12 ст. 16 Водного кодексу України здійснюють контроль за дотриманням режимів роботи водосховищ і водогосподарських систем, якістю поверхневих вод та господарською діяльністю на землях водного фонду України [59].

Державна санітарно-епідеміологічна служба України відповідно до ст. 39 Закону України "Про забезпечення санітарного та епідеміологічного благополуччя населення" здійснює нагляд за реалізацією державної політики з питань профілактики захворювання населення, контроль за виконанням програм, які стосуються запобігання шкідливому впливу чинників довкілля на здоров'я населення та нагляд за дотриманням санітарного законодавства [60].

Сутність запобіжної діяльності контролюючих органів у сфері охорони довкілля полягає в обстеженні підконтрольних об'єктів з метою виявлення порушень вимог екологічного законодавства, складання актів за наслідками

перевірок, застосування до порушників запобіжних заходів і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності [61].

Важливу роль у запобіганні злочинам та іншим правопорушенням, пов'язаним із посяганнями на рибні ресурси, виконують органи рибоохорони, що входять до складу Державного Агентства Рибного Господарства України.

Характеризуючи нинішній стан рибоохорони в Україні, слід відзначити зростання кількості браконьєрів, часті порушення правил рибальства і несанкціонований вилов риби, неабиякий розмах тіньового бізнесу та інше. Стрімке зростання кількості рибодобувних організацій ускладнює контроль над промислом і посилює антропогенний тиск на фауну водойм. Одним із напрямків природоохоронної діяльності органів рибоохорони є протидія приховуванню від обліку фактичних обсягів виловленої риби і морепродукції риболовецькими та іншими комерційними підприємствами.

Ефективному здійсненню рибоохоронних заходів заважають незадовільний технічний стан флоту та інших транспортних засобів державних рибоінспекцій, які не оновлюються через недостатнє фінансування. Як справедливо зазначається у науковій літературі та періодичних виданнях, без тісної взаємодії з правоохоронними органами та громадськими формуваннями неможливе проведення широкомасштабних рибоохоронних акцій, що здійснюються не тільки на водних об'єктах, а й на автошляхах та місцевих ринках. Особливо безкомпромісно слід боротися з браконьєрським виловом цінних видів риби в Азово-Чорноморському басейні, зі злочинними групами за сприяння корумпованих посадових осіб державних контролюючих структур [62].

Все більш активну роль у розв'язання важливих проблем екологічної безпеки України і запобіганні злочинів та інших правопорушень проти довкілля відіграють незалежні громадські організації, рухи та партії, які виступають за збереження навколишнього середовища (за чистоту повітря й води, проти ядерної загрози тощо).

Важливим соціальним чинником, який привертає увагу широких верств громадськості до проблем безпеки, є діяльність численних ініціативних неформальних громадських рухів і груп на місцевому та регіональному рівнях.

Як правило, діяльність громадськості має рекомендаційний характер і реалізується у таких формах: організаційна (внесення пропозицій до відповідних державних органів); природоохоронна-інформаційна (проведення пікетів, виступів у засобах масової інформації, природоохоронна пропаганда видавнича діяльність); контролююча (здійснення перевірок об'єктів довкілля фонду, експертиз); законотворча (внесення на розгляд суб'єктів законодавчої ініціативи нових законопроектів, доповнень чи змін до існуючих)[63].

На думку експертів Національного інституту стратегічних досліджень, в Україні й досі відсутній дієвий механізм взаємодії між громадськими організаціями, рухами, партіями та владою у розв'язанні проблем екологічної безпеки, що значно зменшує ефективність громадських ініціатив. Окрім того, як засвідчив аналіз їхніх програмних документів, ступінь опрацювання та якість програмних заяв залишають бажати кращого. Вони не залежать від політичної орієнтації партій. Заходи, що там пропонуються, непогано опрацьовані, доведені до переліку законів, які необхідно прийняти і розробкою яких партії (рухи) збираються зайнятися. Проте частіше за все конструктивна частина програми виглядає як перелік окремих тез досить загального характеру. Практично жодна з них не відповідає на питання: як розв'язати складні проблеми охорони навколишнього середовища.

Необхідність активної участі громадськості у запобіжній діяльності в сфері екології очевидна. Вирішення багатьох проблем, що стосуються охорони довкілля, неможливе без відповідного ставлення до цих питань громадської думки і радикальної активної позиції найширших верств населення. Поняття “Участь громадськості” належить до яскравих ознак демократизації суспільства. Участь громадськості у природоохоронній

діяльності набуває особливого значення і є необхідною умовою для забезпечення ефективності екологічної політики.

Викладене вище дозволяє зробити відповідні висновки.

Вплив на криміногенні фактори, що обумовлюють існування екологічної злочинності, має бути системним, а діяльність всіх причетних до цього органів – скоординованою. Тільки за таких умов процеси, що породжують злочини та інші правопорушення у сфері охорони довкілля, можуть стати контрольованими і керованими. Розуміючи це, ми пропонуємо створити та запровадити систему екологічної юстиції, яка передбачала б комплексну взаємодію державних і недержавних установ та організацій з метою виявлення чинників, які породжують злочини проти довкілля, їх ефективне запобігання та адекватне реагування при їх вчиненні.

Очевидно, що створення системи екологічної юстиції в масштабах країни – справа складна і тривала, яка потребує вирішення низки питань законодавчого, організаційного, кадрового та фінансового забезпечення [92].

ВИСНОВКИ

Період реформування суспільних відносин в Україні визначається насиченістю подій. Слід відмітити, що однією з найбільш складних є проблема безпеки, яка стала не тільки наукою, а й засобом мислення, поведінки, реальністю дій для всього людства. В таких умовах зростає інтерес до теоретичних і практичних проблем екологічної безпеки і заслуговує на увагу вчених та практиків. Однак слід визнати, що на сьогодні екологічні проблеми є не достатньо вивченими.

У Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року виділено окремий розділ „ Екологічна безпека”. В ньому зазначено, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молоде покоління, а також має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій й інших об'єктів, які спричиняють загрозу екологічній безпеці. В значній мірі вирішення даного питання визначено Конституцією України.

Це також відображено у Законі від 25 червня 1991 року „ Про охорону навколишнього природного середовища”, де зазначено: охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України; а природні ресурси держави є власністю народу. Як відомо, здоров'я нації відображає соціально-економічний стан суспільства і його довкілля.

Відповідальність за екологічні злочини є важливим складовим елементом правового забезпечення раціонального природокористування, відновлення екологічних об'єктів і охорони довкілля.

Законодавство про кримінальну відповідальність за порушення права природокористування тим чи іншим природним об'єктом розвивалось у рамках загальних правових норм про відповідальність за порушення вимог

природоохоронного законодавства.

Розглянуті специфічні особливості злочинів проти навколишнього природного середовища дозволяють вважати їх самостійною групою злочинів, що і було реалізовано з прийняттям чинного КК. Це, а також позиція громадськості, занепокоєної станом довкілля, кількість нормативних актів та органів, що повинні їх застосовувати, налаштовують на оптимістичний лад. Насправді ж маємо досить сумну ситуацію, обумовлену наявністю масштабної екологічної злочинності. Ефективність боротьби з нею — не тільки у досконалості, виваженості кримінально-правових норм, а й у діяльності природоохоронних органів.

ПЕРЕЛІК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАННЯ

1. Екологічне право: Навч. посіб. для дистан. навчання. – К.: Університет «Україна», 2006. – 303 с.
2. Конституція України, прийнята Законом України від 28 червня 1996 р. 254/96-ВР. //База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show//254к/96-вр> (дата звернення 11.09.2018 р.).
3. Кримінальне право України. Особлива частина /За редакцією М.І.Бажанова та ін. – Харків. Юрінком Інтер – Право, 2001. – 568 с.
4. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства: Наукове видання. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 2002. – 170-187 с.
5. Кримінальне право України. Особлива частина /За ред. М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація/ – Київ – Харків: Юрінком Інтер, 2003. – 496 с.
6. Коржанський М.Й. "Кваліфікація злочинів" - Київ 1998 р. - 186 с.
7. Земельний кодекс України від 25.10.2001 р. №2768-III//База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>. (дата звернення 02.11.2018 р.).
8. Кодекс України про надра від 27.07.1994 р. № 132/94 –ВР //База даних «Законодавство України /ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94> (дата звернення 11.11.2018 р.).
9. Повітряний кодекс України від 19.05.2011 р. № 3393-VI //База даних «Законодавство України/ ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17> (дата звернення 17.11.2018 р.).
10. Матвійчук В.К. Кримінально-правовий захист атмосферного повітря. – К., 1994. – 96 с.

11. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування. Автореф. Дис.канд. юрид. наук. – Харків, 2004.
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001р. № 2341-III (КК)// База даних «Законодавство України/ ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>(дата звернення 17.11.2018 р.).
13. Водний кодекс України від 6.06.1995 року № 213/95-ВР.База даних «Законодавство України/ ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>(дата звернення 17.11.2018 р.).
14. Бажанов М.І. "Уголовное право Украины. Общая часть: конспект лекций" Дніпропетровськ 1992 р. – 163 с.
15. Кримінальне право України. Особлива частина./ За ред. М.І.Мельника, В.А.Клименка. – Київ: Юридична думка, 2004. – 656 с.
16. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 р., (нова редакція від 08.02.2006р.), № 3404 – IV//База даних «Законодавство України/ ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3404-94>. (дата звернення 18.11.2018р.).
17. Голуб С. Об'єктивна сторона складу незаконного полювання і питання його кваліфікації. // Право України. – 1998. - № 3 . – 54-57 с.
18. Жевлаков Э.Н. Экологические преступления и экологическая преступность. М., 1996. - 265 с.
19. Кримінологія: Підручник для студентів вищих навч. закладів / О.М.Джуза, Я.Ю.Кондратьєв, О.Г.Кулік, П.П.Михайленко та ін./; За заг. ред. О.М.Джузи. – К.: ЮрінкомІнтер, 2002. – 416 с.
- 20.Медведєв А.М. Экономические преступления: понятие и система // Советское государство и право, 1992, № 1. – С. 79-83.
21. Звіт про роботу органів досудового розслідування за 2013-2015 рр. URL:<http://www.gp.gov.ua>.
22. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
23. Эффективность юридической ответственности в охране окружающей среды.- М., 1985, - 224 с.

24. Акутаев Р.М. Криминологический анализ латентной преступности: Автореф. дис... д-ра юрид. наук.- С.Пб., 1999. – 41 с.
25. Бышевский Ю.В., Конев А.А. Латентная преступность и правосознание: Учеб. Пособие.-Омск: Высшая школа милиции МВД СССР.- 76 с.
26. Вершок И.Л. Об экологическом правосознании // Государство и право - 2003, № 3.- С.42-49.
27. Варыгин А.Н. Что делать с преступностью: предупреждать или бороться?// Российский следователь, 2001, № 1.-С.34-35.
28. Исмаилов И.А. Проблемы предупреждения преступлений. Баку, 1990.
29. Зелинский А.Ф. Криминология: Курс лекций. – Харьков,-1996. – 364 с.
30. Павленко Р. Тлумачення та використання превентивної термінології у криминології // Право України. – 2005. - № 7. – С.85-88.
31. Миньковский Г.М. Деятельность органов расследования, прокурора и суда по предупреждению преступлений. /Миньковский Г.М., Арзуманян Т.М., Звирбуль В.К., Кацук М.И., Шинд В.И. / – М., 1962.- 279 с.
32. Эффективность юридической ответственности в охране окружающей среды.- М., 1985, - 224 с.
33. Курс советской криминологии: предупреждение преступности. / Под ред. В. Н. Кудрявцева, И. И. Карпеца, Б. В. Коробейникова./ - М., 1986.
34. Экологические преступления: квалификация и методика расследования / Под ред. В.Е.Коноваловой, Г.А.Матусовского. - Х.: ИМП «Рубикон», 1994.- 228 с.
35. Погорелова А. Екологічна культура: проблеми і шляхи формування в Україні // Рідна природа. – 1993. – № 1. – С. 3-5.
36. Роганова М.В., Волоха О. Повышение экологического самосознания - решение актуальной проблемы современности // Збіркатездоповідей V Міжнародної науково-практичної конференції "Екологія. Людина. Суспільство." – К.: ІВЦ „Видавництво „Політехніка”, 2002.
37. Марцев А.И., Максимов С.В. Общее предупреждение преступлений и его эффективность. Томск: Изд-во Том.ун-та, 1989.- 160 с.

38. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 р. №1264-ХІІ //База даних «Законодавство України/ ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення 12.09.2018 р.).
39. Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Затверджено Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року // Відомості Верховної Ради України. - 1998. - № 38 - 39. - Ст. 248.
40. Звіт про стан навколишнього природного середовища в Одеській області у 2003 році. Державне управління екології та природних ресурсів Одеської області.- Одеса, 2004. – 165 с.
41. Вершок И.Л. Об экологическом правосознании // Государство и право - 2003, № 3.- С.42-49.
42. Каракаш И.И. Эколого-правовое образование и формирование экологической культуры /Каракаш И.И., Короткий Т.Р., Шевчук Е.Н. / Юридический вестник. 2001/3.- С.123-130.
43. Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.03.1998р. №391// База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/391-98-п> (дата звернення 12.09.2018 р.).
44. Про інформування громадськості з питань, що стосуються довкілля: Постанова Верховної Ради України від 04.11.2004 № 2169-IV//База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2169-15>(дата звернення 17.11.2018 р.).
- 45.Корнякова Т. Байдужість, недбалість, корупція – нове гасло служби екологічного контролю? // Вісник прокуратури. – №3(5), вересень 2000 року. – С.43-49.
- 46.Про дотримання вимог та ефективність природоохоронного законодавства України. Інформаційно-аналітичні матеріали до парламентських слухань 25 грудня 2002 року. Міністерство екології та природних ресурсів України. К., 2002. – 24 с.

47. Поліщук Г.С. Попереджувальна дія кримінального законодавства у сфері охорони навколишнього природного середовища // Вісник Національного університету внутрішніх справ. – 2002. - №20. – С.354-361.
48. Екологічний кодекс України: Проект Закону України від 20.02.2004р. – №5170. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id...17281..>
49. Котелевець А. Особливості правозастосовчої практики судів у сфері екології // Право України. – 2002. - № 4. – С. 53-55
50. Криминология: Учебник / Под ред. С.М.Иншакова. М., 1999. -354 с.
51. Бандурка А.Н. Судебные и правоохранительные органы Украины. – Харьков, 1999. – 354 с.
52. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII // База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 12.09.2018 р.).
53. Бабенко В. Правові та організаційні питання прокурорського нагляду за додержанням природоохоронного законодавства // Вісник прокуратури № 5(17) жовтень 2002.-С.14-19
54. Про Національну поліцію: Закон України від 2.07.2015 р. №580-VIII // База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18> (дата звернення 12.09.2018 р.).
55. Довгань О.І. Реалізація правоохоронної функції в діяльності Національної поліції України / О.І. Довгань // Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми. – 2015. – №2. – С.88-90.
57. Єрофєєв М.І. Вдосконалення адміністративно-правового забезпечення техногенно-екологічної безпеки. Державно-правова реформа в Україні. Матеріали науково-практичної конференції. Листопад 1997 року, Київ, 1997 – 420 с.
58. Андрейцев В.І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посібник для юрид. фак. вузів. - К.: Вентурі, 1996.- 208 с.

59. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. № 213-ВР //База даних «Законодавство України/ ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213-1995>. (дата звернення 02.11.2018 р.).
60. Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення від 24.02.1994 № 4004-ХІІ:Закон України // База даних «Законодавство України/ ВР України. URL:<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12> (дата звернення 12.09.2018 р.).
61. Гетьман А. Процедура реалізації матеріальних норм у галузі екологічного контролю // Вісник Академії правових наук України. – 1999.- № 2.- С. 86-92.
62. Чернік В.Г., Геращенко Л.С. Рибне господарство України: актуальні питання // Рибне господарство України. – 1(36) / 2005.- С. 2-7.
63. Зуєв В. Правове регулювання реалізації екологічного управління в Україні та шляхи його вдосконалення.// Управління у сфері охорони довкілля та природокористування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення.- К.: ВЕГО „МАМА-86”, 2003.- 160 с